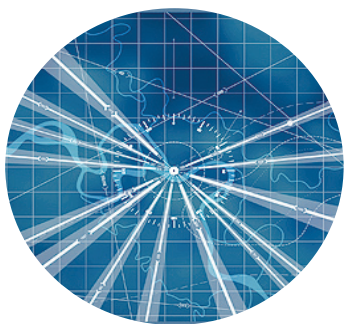
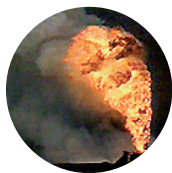

6 / X A N E I R O D O 2 0 0 5 - N Ú M E R O 5 4 7

rdl

REVISTA
DAS
LETRAS

**o fim da
ficcion**

A realidade idolatra a ficción. Máis aínda: non aspira senón a suplantalas: que a realidade o englobe todo. Que o absorva: incluso o imaxinado. Que nada lisque ao seu dominio, nin sequera a imaxinación. As novas coordenadas reais, como construídas sobre unha das teses fundamentais do optimismo marxista –imaxinar é ver e sen realidade non hai imaxinación–, móvense sobre o principio do pensamento único: fóra non existe nada. Fiel a este obxectivo irreversible, a realidade pon a ficción contra as cordas e a ficción bafexa nos límites da marxilinidade e non retorno. ¿Estamos, daquela, ante a fin da ficción? Esa é a pregunta que 'Revista das Letras' formulou e que responderon o filósofo Ignacio Castro, o escritor-neurocientífico Germán Sierra, o poeta e articulista Xabier Cordal, a documentalista e periodista Margarita Ledo e o pintor Antón Patiño. A resposta visual de una Silvia García a través de Art. Levedev ou os traballos de Cuco Suárez, Dmitry Runenkov, Dima M. e Alexey Soloviev

Medo ao medo

Para escribir, para ter algo que contar, hai que ter unha conexión coa angustia da existencia superior á que mantemos coa sociedade, cos inevitables compromisos públicos. Tal como lle ocorría, por exemplo, a Chejov. Agora ben, ¿quen se atreve hoxe, nun mundo domeado polo consenso, a manter tal pacto co diaño do asocial? Estamos arrodeados de narrativas, mesmo se multiplican máis que

nunca. As cen novelas de éxito, algún anuncio televisivo, vellos libros rescatados, algunhas películas inesquencibles (As invasións bárbaras). Agora ben, o que parece faltar é que toda esa "industria cultural" poida, como pedía Godard, poñer en suspenso o noso patético personaxe civil, envolver a privacidade que aseguramos acotío, tamén cos mecanismos "literarios" da industria cultural.

É parte dela a rotación imparabile dos best-sellers, os distintos nomes estelares duns novelistas que se codean cos políticos nos cumes mundiais. Sen embargo, ¿que saben eles do inferno, da dureza intrínseca á existencia, dunha violencia que non sexa de deseño, espectacular, dos outros? E hai que dicilo de novo: sen violencia, sen unha dor irreparable, non hai creación. Escribir non ten nada que ver con ler moito, con estar ben informado ou ter na cabeza moitas viaxes. Todo iso é parte xa do noso aburrimiento diario, da oferta turística e comunicacional de calquera empresa que se precie. Internet ou a televisión están tamén cheos desa oferta cultural e sen embargo carecen totalmente de potencia narrativa, desa rara posibilidade de que unha historia nos poña en suspenso. Noutras palabras, de que ao final sexamos algo distintos que cando comezamos. Se non se vai producir ese cambio, ¿para que ler e non flotar simplemente coa televisión?

Case todo o que hoxe chamamos cultura aparece vencellado á política do entretemento, a unha febril interactividade social que prohibe practicamente a parada, o espazo comunitario do silencio. Toda a liturxia social que arrodea convócanos a multiplicar as formas de celeridade, o que é o mesmo que multiplicar a presenza da cobertura social. A velocidade é a nosa idea fixa, dicía Rilke, pero porque nos causa pavor o que poida falar no repouso. Poderíase case demostrar que a aversión crecente desta sociedade ao tabaco (por certo, tan irmandado ata onte á creación) ten moito que ver con esta íntima intolerancia nosa á parada, á interrupción da comunicación técnica. Polo pronto, esa prohibición fai case imposible o que se chamaba literatura, que un Rulfo ou un Borges poidan darse. Ou peor aínda, foran coñecidos: Elogio del amor, Lost in traslation están aí, pero ¿quen foi a velas, quen non as encontrou "aburridas"? O mesmo vale para Berger ou Handke (se cadra, para 13'99 euros). Están aí pero non se escoitan, pois o que se necesita é outra cousa, efectos especiais que branqueen o noso malestar e poñan o medo fóra. Necesitamos unha narrativa que xustifique a normalización diaria, unha "literatura" compatible cos dez minutos de que dispoñemos no traxecto entre a casa e o traballo.

E non é que non pasen cousas, todo o contrario. A narrativa diaria do mal dos outros, con esa impresionante serie de catástrofes, de Beslán a Sri Lanka, parecen quitarlle ao home a capacidades de narrar por conta propia. Neste sentido a información adiántase á existencia, á experiencia mortal de calquera. E, como dicía Deleuze, no tempo morto do acontecemento non

"sucede" absolutamente nada. Pero precisamente esta sociedade á que orgullosamente nos incorporamos onte practica un catolicismo social tan estrito, tan intolerante con todo resto asocial, que de feito ten prohibido o baleiro, a violencia mínima vital a partir da cal podía contarse ou escoitarse algo. Así ocorre que non é só que as narrativas fallen e os lectores se cansen, senón que as parellas cean sen nada que dicirse.

O ruído comunicacional ten o reverso do silencio existencial. Literalmente, nunha sociedade opulenta, non hai nada que contar. Baixo o estrondo da comunicación total, onde a mensaxe é o medio, todo está decidido de antemán, pactado. A blindaxe do individuo na súa seguridade privada é o referente indiscutible que latexa baixo a multiplicidade do mercado. A partir disto, todo o "literario" será un adorno que reforzará psicoloxicamente esa privacidade. ¿O atractivo mundial da "ficción" non fala ás claras dun complemento do pragmático principio de realidade?

A información é unha guerra preventiva contra o gran relato da existencia. Ten a función política de impedir as "vacuolas de non comunicación" dende onde a xente aínda podería dicir algo. Ademais, como toda a tecnoloxía dixital produce o efecto ultrasocial de colonizar os segundos (a diferenza dunha maquinaria de control patriarcal que antes era moi lenta), a existencia resulta constantemente interferida, mediada, desactivada na súa mesma xénese, denantes de que poida experimentar algo. Por iso, non só nos adolescentes, o consumo de tecnoloxía está indefectiblemente ligado a un novo silencio dos demais. No metro, no autobús, na rúa, a xente anda amurallada na súa privacidade, allea a calquera narración que a poña en cuestión. Despois ven a "ficción" triunfante a ontoar iso.

Dentro desta normalización actúa ese perverso decreto de morte das vellas formas da cultura: a morte da novela, do cine, da pintura, da arte (dentro de pouco, da morte mesma). Decreto-lei que nos resulta moi cómodo, pois convértenos automaticamente en póstumos. Os especialistas actuais están moi lonxe da mera análise cando falan da morte da ficción. Trátase máis ben dunha orde pola cal todo se nivela. A partir dela, os clásicos, Mann ou Canetti, son parte dun pasado ben enterrado. O que queda despois é un pueril barullo posmoderno onde todo se mestura, de Tarantino a Ausler. Deste xeito, un época que non ten literalmente nada que dicir (por iso fai tanto ruído) equipárase a outras onde o perigo real aínda era posible. Pero no fondo sospeitamos que non é que morrera a narrativa. Somos nós, os que falamos así, os que estamos mortos. ● **Ignacio Castro**

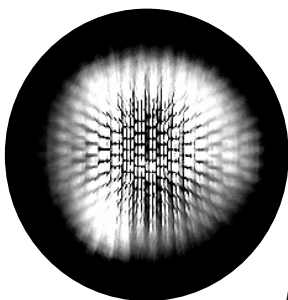
A ficción do fin/ A realidade do fin

*No mundo realmente invertido,
o verdadeiro é un momento do falso (Guy Debord)*

Teño sobrevivido uns cantos "finais de": Dende os oitenta ata aquí, acabouse o Mundo, a Historia, Europa, a Novela, o Teatro, a Televisión, a Modernidade, a Postmodernidade e, como dixo alguén, ata morreu xente que non morrera nunca antes; todo iso certificado por historiadores, filósofos, escritores e algún que outro músico de punk rock. Máis que apresurarnos a certificar a morte da ficción, deberíamos estar pensando cal é o motivo da nosa predilección polos epitafios.

A ficción contemporánea non parece querer deixar de ser ficción do fin. Curioso, porque o signo do noso tempo é, precisamente, a xeral resistencia das cousas a desaparecer: Nada, por obsoleto que poida parecernos, esvaece da nosa vida por completo. O século vinte resítese a terminar, a pesar das tentativas de fixar o seu fin cada vez que se empeña brutalmente en lembrarnos que aínda continúa con vida. O terror á extinción é un dos argumentos comunmente empregados a hora de xustificar o medo ó presente: parece que ó longo das derradeiras décadas, a anticuada obstinación museística se foi apoderando da opinión pública ata o punto de que, como obsesivos patróns dunha Arca de Noé, obsesionáanos a necesidade de preservar un exemplar de todo canto existe sobre a Terra tal e como se atopa na actualidade. Calqueira insignificante peculiaridade, calqueira característica accesoria, merece un exército de defensores. A consecuencia é o acúmulo de microculturas e excentricidades domésticas repetitivas cuxa profusión e irrelevancia, multiplicadas ata a saciedade, ameazan con afogar a aparición de propostas culturais interesantes durante varias xeracións. O excesivo protectionismo do detalle banal é tan perigoso como a hexemonía totalitaria. A ficción do fin pretende lexitimar os conservacionistas: ante o perigo da extinción, só a vixianza constante dos subvencionados gardiáns pode evitar o desastre total. Teño sobrevivido uns cantos finais, e teño ollado uns cantos heroes salvar o seu mundo particular no derradeiro instante.

Supoño que, vivindo nun mundo cada vez máis ficticio, a realidade do fin da ficción só pode referirse á perda do valor artístico das ficcións. A ficción converteuse no modo vulgar de percibir a realidade, disfrazándose dela e suplantándoa.

Unha definición actual, si eso é posible, de ficción, require moito máis que comparar o contido semántico do narrado co que convencionalmente entendemos como "feitos reais" —o, polo menos, plausibles no tempo e espazo dunha actualidadeque, xa dende o principio, se nos presenta hipertrofiada polo acúmulo de coñecemento histórico e pola nosa capacidade, cada vez maior, de predecir acontecementos futuros. Pois unha definición tradicional da ficción só pode sustentarse nun amplo consenso acerca dos límites da realidade; algo que, aínda que nos parezca de sentido común, unicamente tivo lugar durante un breve período da Historia. Como manifestaron innumerables pensadores dende Heráclito a Foucault, a liña que separa a realidade da ficción é mobil, borrosa, subxetiva e socialmente determinada, ata o punto de que só pode trazarse parcialmente (obxectivarse) no interior dunha disciplina particular e coun propósito metodolóxico concreto.

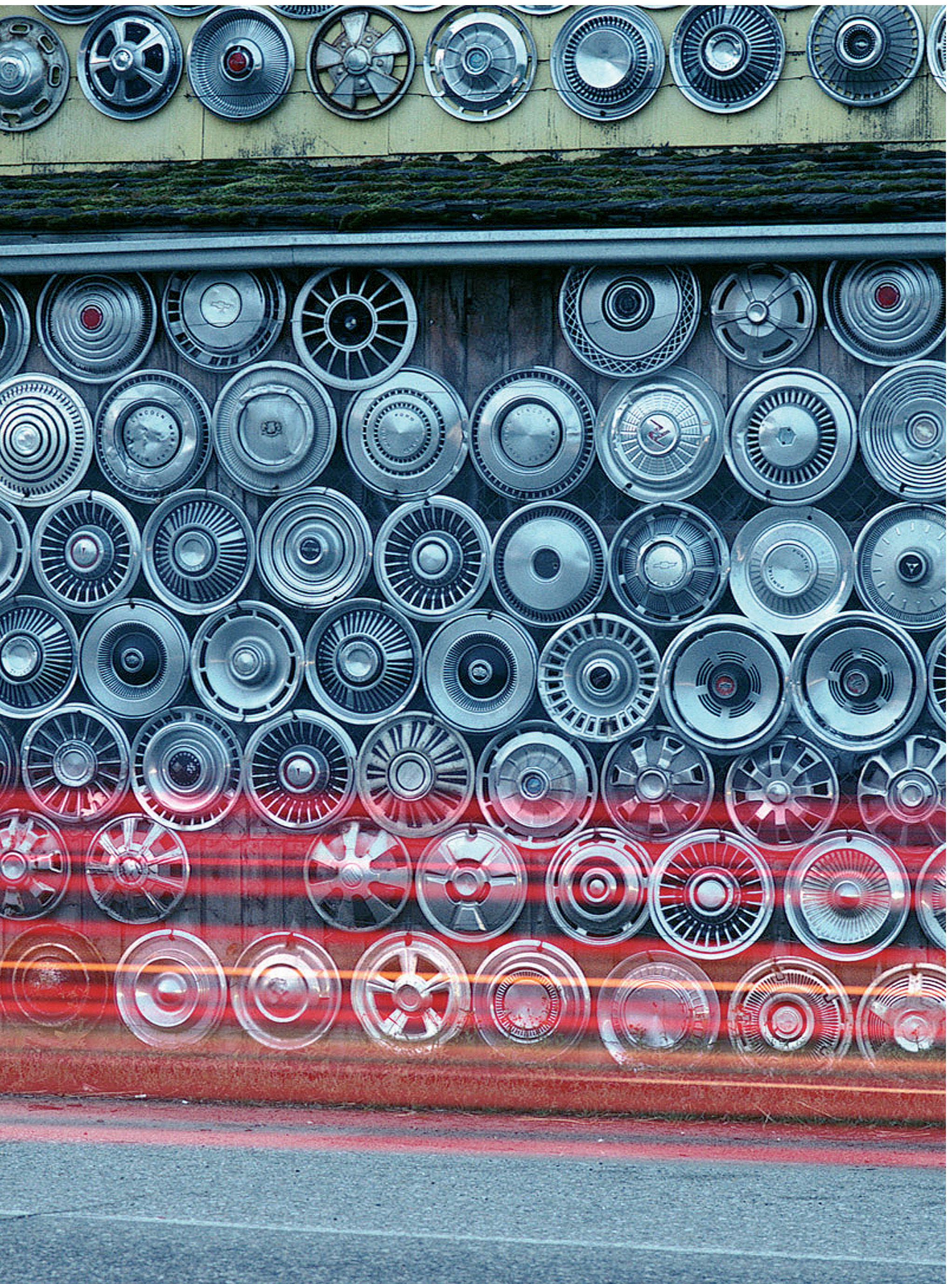
Cando, pra ser un pouco máis precisos e obxectivos, comezamos a falar de "materia", no lugar de "realidade", a tarefa delimitadora complicase aínda moitísimo máis. As propiedades que atribuímos ó "real" dependen da nosa capacidade de percepción e recoñecemento, mentres que as propiedades que atribuímos á materia están en relación directa coa capacidade de actuar sobre ela y, polo tanto, modifícanse radicalmente coa aparición de novos métodos e novas tecnoloxías. A materia, en canto nos despistamos, interfere coa "realidade".

¿Qué sucede cando a nosa visión do mundo deixa de ser antropomórfica? ¿Cando o ser humano deixa de ser considerado a medida de todas as cousas e o propósito teleolóxico da evolución? ¿Ónde comenzan e terminan a realidade e a ficción cando a conciencia se entende como un procero natural emerxente e non o produto dun suxeito; como unha sinal indeterminada que só destaca en ocasións do caótico ruído de fondo; cando a narrativa tradicional perdeu sentido porque o sentido xa non é narrativo?

A miña hipótese é que, en gran medida, as definicións de realidade e ficción perderon a súa vixencia por completo. Por iso, o valor da ficción deixa, cada vez máis, de manifestarse no insólito das relacións semánticas, e comenza a atoparse no efecto das interferencias recíprocas entre a multiplicidade dos nosos diversos modos (non sempre textuais) de describir o mundo. Hoxe en día, tanto dende o punto de vista filosófico como físico ou biolóxico, "realidade" é a intersección de moitos modos de describir; é algo que, nas verbas de Mark Danielewski, " promete continuamente pero elude pra sempre a posibilidade dunha representación inmutable". Nútrese de aquilo no que diversas teorías coinciden cos datos que nos aportan múltiples tecnoloxías.

A realidade converteuse nun "hiperfenómeno" que non pode ser aprehendido simplemente coa axuda dos nosos sentidos, e debemos acudir a esas tecnoloxías e a esas teorías pra demostrar, por exemplo, que un espírito non forma parte da realidade e son, en cambio, moi reais, os efectos dunha partícula elemental que está en dos lugares ó mesmo tempo. A realidade é a materia, e a materia é fantástica. A fin da ficción é a fin da realidade... e o principio das artes materiais. ● **Germán Sierra**

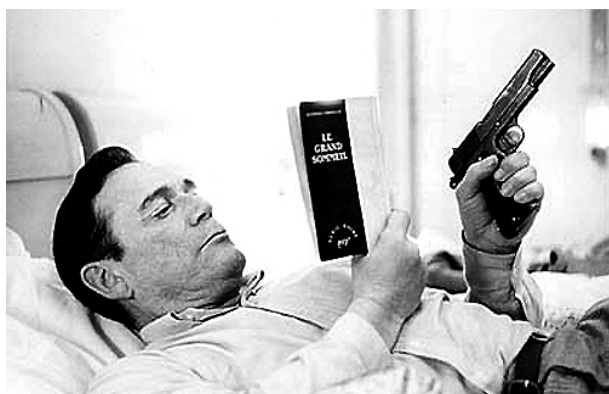

La fiction

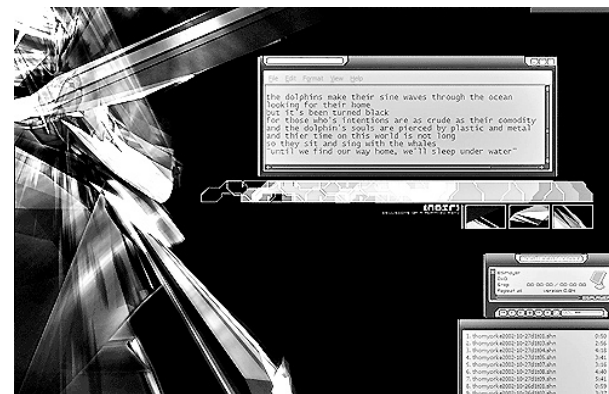
A ficción
son eu; os outros, o documental. A
frase, de Jean Luc Godard. Os felices sesenta. Cando todo
puido dar unha reviravolta e a viaxe interminábel do 'Santa Liberdade'
arrivar ás costas da Galiza. Comezabamos a apalpar o corpo para ver que existíamos. E
o real pasou a ser territorio do experimental. Fíxoo, en cinema, Jorgen Leth, mestre de Von Trier e
materia do seu traballo *Five Obstruction*, un filme que expresaría esa verdade que anunciaba o JLG.
A partires dun traballo seu –JLG– dos anos sesenta: *O humano perfecto*, o director danés que vive ancorado
a meirande parte do ano na illa de Santo Domingo e na ilusión da realidade que son ron e mulleres en augas do
Caribe, préstase a un 'remake' no que terá que seguir ao pé da letra as instrucións/obstrucións de Lars von Trier incluído
o sucedáneo do seu pensamento, é dicir, Von Trier escribendo unha carta-fluxo de conciencia de Jorgen Leth para o seu antigo
estudiante Lars. Unímonos, de vez, eu e mais ti. Os outros e mais eu. A ficción como fábula. A fábula, o próximo viaxado, como realidade.
Outravolta Leth. Antropólogo, xornalista cultural nunha cabeceira de nome *Politiken* (jazz, deportes, teatro... lean, se quixeran, o meu ensaio
Del Cine-Ojo a Dogma95), animador do colectivo artístico ABCinema, experto en mudar o banal en exótico cun seu filme sentimental: *Vida na
Dinamarca*. Penso, sempre, todo o que podería facer Jorgen Leth na Galiza, e pénsoo cando lembro outra frase súa que quero incorporar a min mesma:
Tento ollar para o familiar como se me fose estraño. ¡Canto nos aprendería Leth na Galiza! Pero de seguro que o clima desanima e arestora anda por
aquelas augas fantásticas e cheas de tesouros, nas que houbo trece días perfectos nos que o mundo se chamou 'Santa Liberdade', a miña ficción particular a
traveso do mellor do real.

Os sesenta existiron. E existiron os noventa, cando un grupo pequeno pregoaba que vai artellar o retorno cara a *Nouvelle Vague*. O sinal vaise dar co desleixo
polos efectos especiais e as trucaxes, contra a interpretación e polo directo –en son, en luz, en ambiente, en equipas de custo baixo, en actores que deveñen a súa
personaxe... Os catro primeiros dános a coñecer co puño pecho e cun filme-manifesto, *Os parvos*, unha obra que reclama o lecer de facer as cousas con obstáculos.

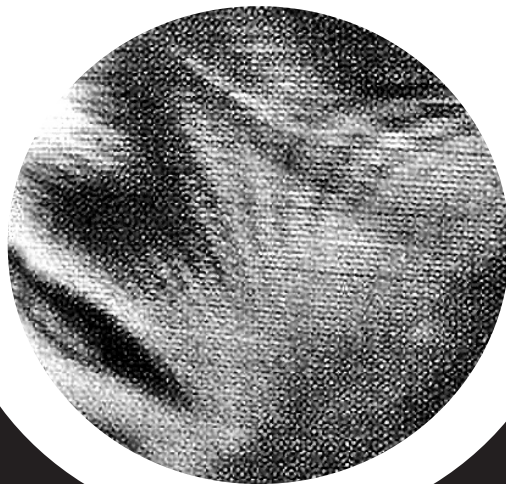
A maior abundamento, Von Trier exhibe os brutos do seu filme, centos de horas de rodaxe, en galerías de arte: dúas televisións,
domésticas e parellas, emiten un senfín por varios

días. Están unidas por un lenzo preto nun
espazo que ideou Jean Nouvelle, o arquitecto
que veu a Galiza presentar un fermoso
proxecto para a Cidade da Cultura
que, por suposto, non gañou. O meu
preferido. En vidro. Sen esvaciarse
as entrañas do Monte Gaiás,
Onte deixei uns botíns vermellos
áxanela. ● Margarita Ledo Andión

c'est moi....

Se o vello Simbad hackease os palacios **celestes**

Na idade transmoderna, que o cinismo conservador prefire posmoderna¹, os marcos da ficción e da realidade colectivas entran en crise de xeito simultáneo á crise de moitos outros (por citar algún: o Estado, o rol xenérico, as culturas nacionais, a natureza do corpo humano e do medio onde vivimos). O programa da modernidade acelérase en todo o planeta.

Os avances científicos abanean sen tregua a corda frouxa do universo, aínda que podemos quedar a oír os harmónicos de Newton para evitar episodios de vertixe. O salto tecnolóxico e bioquímico rebórdanos, a rápida saturación das imaxes convértenos en pasaxeiros mareados do mundo. Arriba está o indiferente baleiro universal (se obviamos *Star Trek*); a rentes do chan, unha codificación extrema onde o esvaece os límites entre traxedia e espectáculo. Se este é o marco para o xogo da ficción, non parece moi acougante.

Un decorado e un interminable texto de consumo exaltan a nosa liberdade de decisión. Ao imperativo "Goza!" sinalado por Slavoj Žižek engádese o "Decide!", pedra angular da democracia televisiva. Pero –alén dalgunha fenda que abre ocasionalmente o sufraxio– soemos decidir bobadas. E quedamos esgotados á noite.

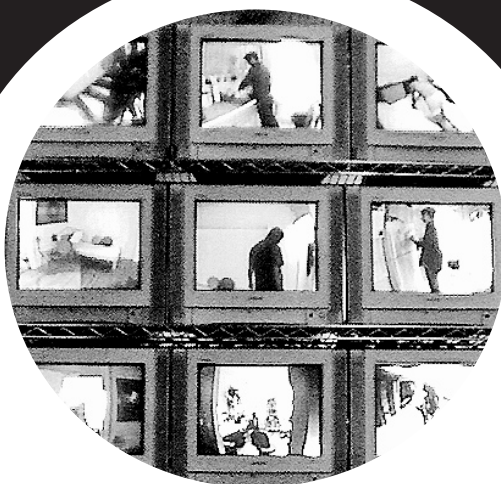
A cultura crea realidade igual que os relatos crean a súa propia gramática. O capitalismo serodio desacraliza mediante a multicopia os procedementos que usaran o Estado ou a Igrexa

para recebar as gretas do poder. Aspira hoxe a colonizar a totalidade e aparenta ser inmune a calquera discurso; incluso o cinema dos EEUU popularizou a crise da representación (*O show de Truman, Matrix*). Líamos hai meses en *Maré* que habitantes das cidades americanas lañan a súa carne valéndose dun cutter, unha protesta lírica, coma o piercing, contra a evanescencia do corpo.

A fantasía canónica é o desexo–adquisición–satisfacción. Espállase mediante a publicidade, que desenvolveu valores estéticos tan eficaces coma os poSemas de Brecht a pesar da súa condición panfletaria (a da publicidade; Brecht é máis paciente). Non só son expropiadas a auga, os alimentos e a vivenda, senón as virtudes liberadoras da ficción, bens abstractos e intanxibles, pero materiais, que as xeracións máis novas reciben en primeiro lugar a través dun anuncio.

As pezas do binomio Capital–Tecnoloxía instálanse no desexo. Compramos obxectos, mellorados cada día grazas ao progreso tecnolóxico, ao tempo que frases, músicas, contornos de pracer. O soporte laboral da felicidade ocúltasenos piadosamente como se ocultan nun spot os enigmas da sopa rápida. Funcionan os anuncios igual cás lendas (o principio de realidade queda en suspensión e a intención última é pedagóxica). A oferta de evasión –pensemos no videoxogo– educa as

camadas mozas para o capitalismo: conquista, disparo, enriquecemento, escravización do(s) corpo(s). Todo acaba sempre tan ben. Nin sequera cómpre demasiada censura, basta o éxito de vendas para garantir a circularidade entre o que esperamos consumir e a pauta ficcional que aprendemos. Así que se elimina da oferta non unicamente o que produce sensacións de inquietude ou de precariedade (a maioría da xente nova escapa de maneira significativa ao cinema en branco e negro), senón o que viola as regras da linguaxe fantástica 'prime-time'. Cando os anuncios din "merque vostede isto, verá que sorpresa", trátase dunha figura literaria. Ninguén merca algo ao chou que poña en perigo as expectativas de conforto. Máis ben o público masivo compra ficción para confirmalas.

O terceiro grande síntoma de crise da representación súmase aos relatados arriba (o avance científico-tecnolóxico, que dificulta un marco estable para a ficción, e o represivo, que expropia as estratexias da ficción co fin de obter beneficios e perpetuar o sistema económico vixente) formando con eles un nó gordiano. Apuntémolo nada máis: a hexemonía do espectáculo – serve para algo cualificalo de "real" ou "irreal"? – desprazou as outras linguaxes ao implantarse o cinema e despois a TV. Que a esquerda se valla das súas fórmulas (comedia social, docudrama, parodias do reality-show, etc.) supera certo elitismo insufrible dos 60/70, pero confirma a Lei do mercado. E a competencia é dura: ademais de propaganda política reaccionaria, os informativos inclúen sexo –pases de modelos–, violencia –sempre coa apostila "que triste que sucedan estas cousas, etc."– e efectos especiais –lémbrese o fito que supuxo a transmisión en directo pola CNN dunha guerra de acuarela verdosa con explosións ao lonxe–. O espectáculo e a información, antano ficción e realidade, vanse unificando e estreitan cada vez máis os códigos. Trátase exclusivamente dun imperativo financeiro, non hai misterio ningún, aínda que á socioloxía de usar e tirar lle preste calquera culpable que evite pronunciar a palabra capitalismo, poñamos "o consumidor". Por exemplo, Matrix responsabiliza as máquinas da expropiación do planeta, da enerxía e da Historia. A Warner debeu quedar encantada de que os

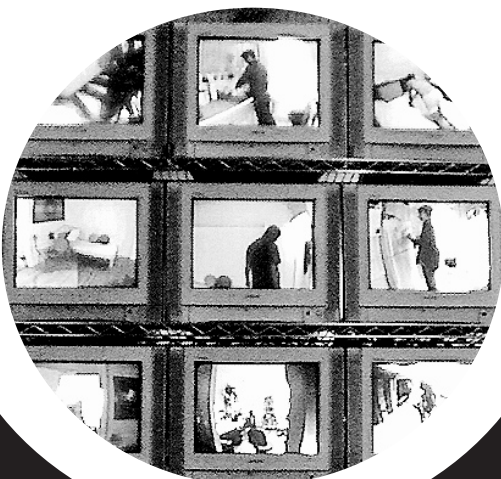
donos das produtoras de cinema, ou Bill Gates, que ve no Alén, non tivesen parte en algo tan horrible.

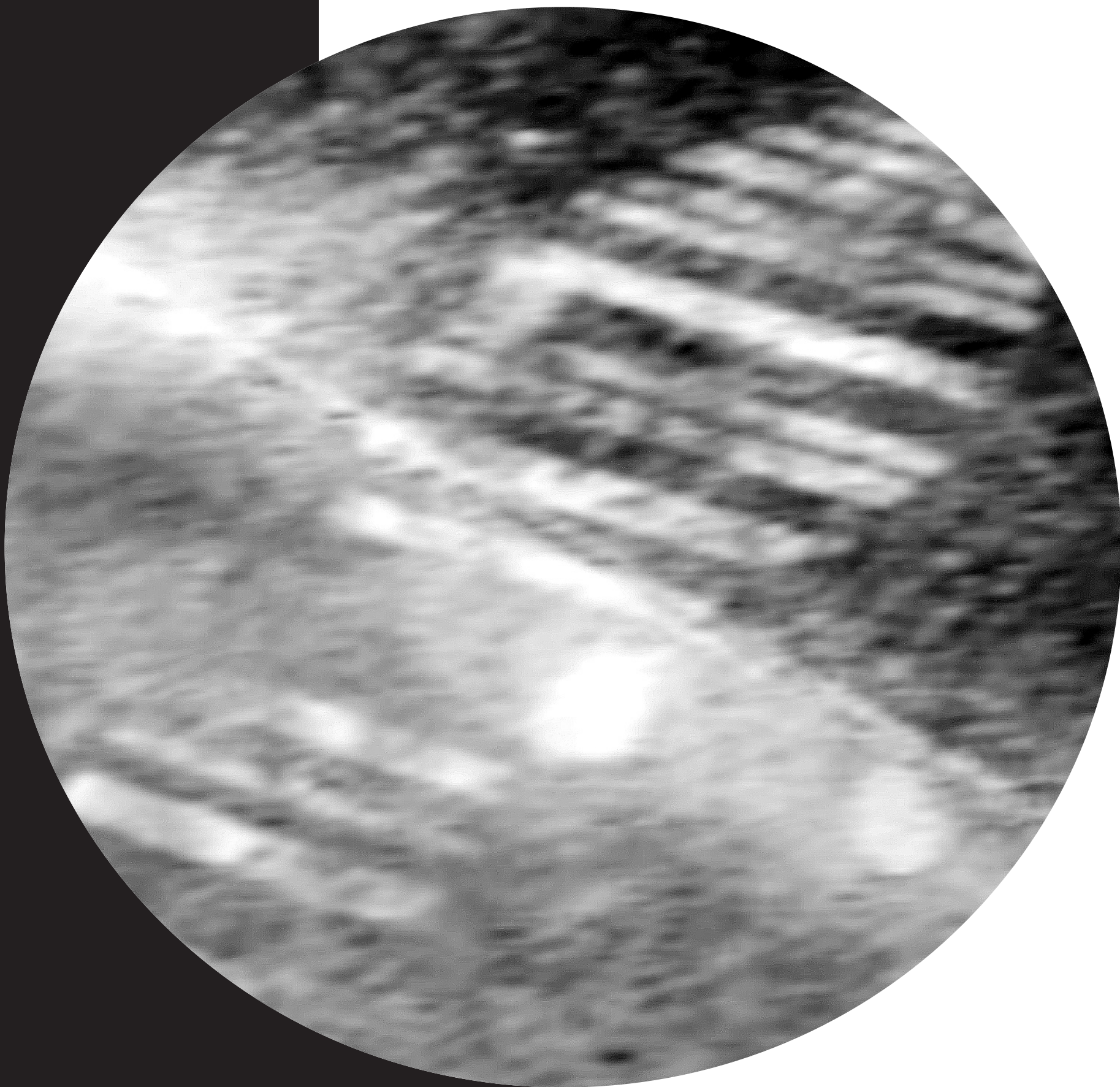
Nesta altura semella haber, máis que un camiño para escapar ao Grande Simulacro, varias direccións cuxo punto de converxencia sinala cara á utopía, e non sei se iso son boas ou malas novas. Outras vías vanse esgotando. A ironía deconstrutiva acabou por ser cómplice da cota de pantalla ata diferenciarmos con moita dificultade o glamour dos bufóns e o glamour das princesas. A comicidade de certo cinema social vai asentando un novo xénero de costumes. En canto ao documentalismo (a verdadeira censura está na distribución; demostrouno Michael Moore nos últimos meses) lembro, como simple espectador, moitas máis pezas situadas na esquerda política hai vinte anos, cando só vía a TVE, ca neste inicio do XXI no que sintonizamos ducias de cadeas.

A utopía, pois, resiste no poema, que chama á recuperación da linguaxe, e no teatro, que se apropia do corpo e da rúa. E despois está a rede, polo de agora suficientemente libre, onde foros coma os Indymedia, esa enormidade feita de retallos, reconstrúen o noso dereito á información sen censura. O espazo para a imaxinación corresponderanse co do noso relato autónomo.

Se cadra a ficción –o transmoderno sabe da lectura política de todas as ficcións, e tamén á inversa– morreu hai tempo tal como nola ensinaron. Agora é unha corporación de metal fantasía, cristal blindado, canóns de luz e lemas para intervir a memoria. Na súa parede apóianse sombras, fóra do ángulo vivo das cámaras de vixilancia. O rumor de cada pequena fogueira dispara á cupula da noite centos de muxicas. Unha nena cos ollos brancos deambula polo xardín. A cidade, esta vez, é o que queda no exterior do muro. ● **Xabier Cordal**

(1) Ciencia-Tecnoloxía é en tal medida o Grande Relato que nos gusta xogar a prescindir del. Ficción é o turista que se funde coa Natureza armado de GPS e ficcións son os tour-operators do coñecemento patrocinados pola posmodernidade –New Age, neopaganismo, misticismo–. Todos saben que a cúpula protectora está aí, con aparencia prosaica, un teléfono, unha medicina. O relativismo cultural que os posmodernos contraponían á Ilustración é un entroido que recorda as febres proapaches de Hollywood. O conservador liberal apoia o indixenismo cando os pobos indíxenas xa perderon a posibilidade de gañar a guerra. A transmodernidade, que pode ser "occidental" ou "indíxena", asume o choque do Progreso e pide armas, de coñecemento e de combate, contra o bulldozer multinacional. Efectivamente, toda cultura reclama o dereito non de permanecer fosilizada no museo planetario, senón de desenvolverse con liberdade e desde os seus elementos orixinais. Iso significa o EZLN.

Vida-morte da ficción

*O mundo é, ata onde podemos coñecerlo, a
nosa propia actividade nerviosa, máis nada.*
Nietzsche ("Fragmentos póstumos")

A única realidade humana que existe é a realidade do mito. A realidade do soño. O conto do real alén do cruel "principio de realidade".

Mais real mesmo ca o real. A tecnoloxía permite ir un chisquiño mais alá do real. O hiperreal é o ollo tecnolóxico da nosa realidade múltiple (amplificada, focalizada, apantallada). O simulacro vai amosar a mellor faciana (a máis convincente) do real.

A realidade pasada pola peneira do espectáculo e a ficción elaborada en torno a trazos de verosimilitude van atopar un equívoco (mais eficaz) punto de converxencia.

Platón inventou a TV: aínda que ninguen lle pagou os dereitos de autor. Novos escravos das renovadas cavernas catódicas para "espectadores cativos". Espectros e sombras. Unha pantasma percorre Europa (e tamén USA).

Coaósmose onde realidade e soño celebran o pacto do enigma.

O soño colectivo remexe no "inconsciente óptico colectivo" deica acadar pantasma ben conservadas e presentables (para novo uso). Estratexias de reciclaxe xeralizada. Devir *zombie*. A ferramenta máis convincente é a estratexia chamada subliminal: só se nota nos seus efectos.

Efecto "actualidade" e máis efecto "realidade" forman parte da mesma estafa xeralizada dos sentidos.

A esquizofrenia das tendencias vai rematar no balbordo informe do todo-mesturado onde hai anos que vai parar todo o material refugallo das teorías á carta.

O espello da ficción vén ser o rostro da alteridade. A posibilidade dun espazo "outro". A mirada do outro só pode sobrevivir na imaxinación e na resistencia humanista da plenitude sensorial.

Big-Brother: (non temos boas noticias: nin vixiar nin castigar) seica no ollo de Deus do panóptico non hai ningún. "Bateau ivre". Unha actriz declara en TV nun programa de Julia

Otero: "Estou na miña busca. Teño inventado tanto, viaxado moito. Agora estou no meu mundo interior para ver se me encontro". [28.XII.2004]

Case real: un pouco máis e podería ser real

Sub-real: por baixo do real ou polas nubes.

Alpinistas ou mergulladores de soños. Artistas da Condensación Onírica. Mestres do "real marabilloso". Arquetipo irónico da desfeita dos soños no faiado das derrotas.

Efecto Narcose Colectiva: desprazamentos, metamorfose e condensación do mundo dos soños manufacturados, enlatados, con código de barras e máis etiqueta de prezo. Industria da persuasión.

Democracia audiovisual mediática. A *doxa* constrúe o novo tótem na chamada opinión pública: o resultado do "todos-xuntos-separados" na masa informe do consumo e na paranoia populista.

Arquivos, estatísticas, mentiras matemáticas, falsos informes absolutamente cribles, tráfico de datos, obscenidade branda. Sociedade Administrada do Desexo Colectivo. Capital Simbólico Transnacional.

Parque temático humano. Soño entolecido da ansiedade. Efecto *zapping* xeralizado. Consumidores consumidos. Moreas de "prosumidores" cumprindo a inexorable "lei do desexo".

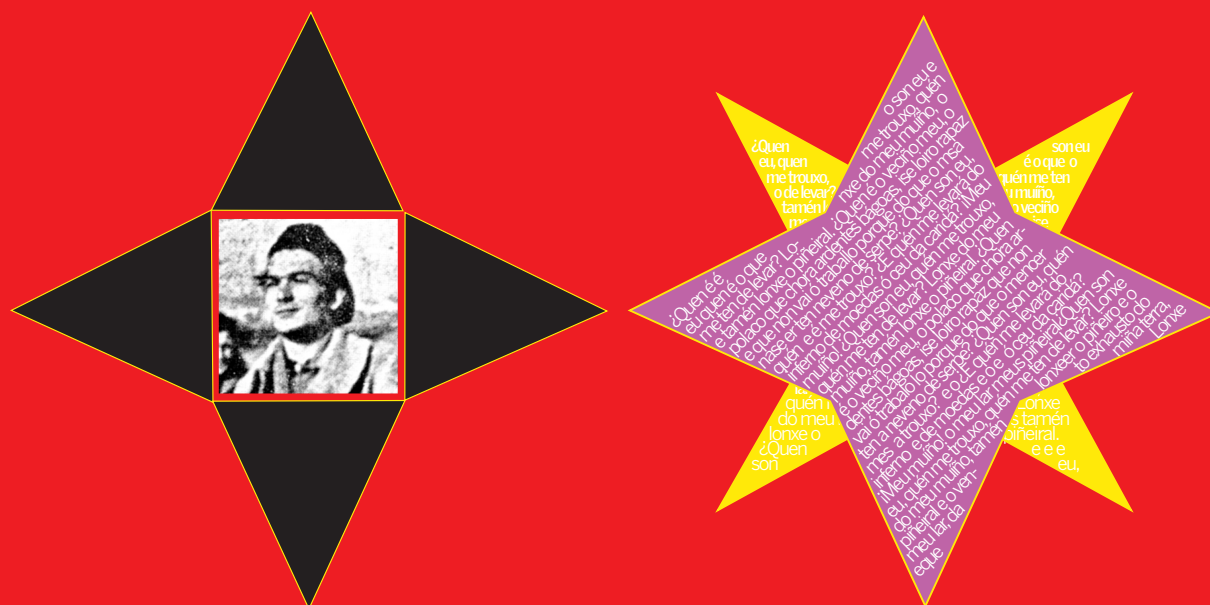
Linguaxe colateral da usurpación permanente e do roubo das palabras. Resistencia poética para devolver as palabras á realidade dos soños.

"Realidade" editada (formateada). Os amos da "realidade" elaboran a linguaxe simbólica dos nosos anxeios. A incesante construción do "real": a interminabel socialización mediática do suxeito.

Como bós *cyborg* xa non somos quen de recoñecer as partes orgánicas e as partes artificiais da nosa anatomía. Inxertos neuronais. *Chips* diversos. Tarxetas de plástico. Prótese *móbil*: "¡Me quedé sin batería!".

¿A neve parasitaria da pantalla de TV? ¿Non é neve? ● **Antón Patiño**

Coordinación: A.R. López e Soedade Noia.
Deseño: Signum. Maquetación, Antón Lopo. Fotografía: Chico Mirás. Correo: mare@galicia-hoxe.com

Lorenzo Varela

Unha escolma

Lorenzo Varela,

2 | **r d l**

Galicia Hoxe 13/01/05

Iste é o Cristo da liberdade: mátano
pra que morra, i el morre pra resucitar. Iste é o Cristo do
pan e do viño da luz e dos peixes,
do amor, do traballo, da loita e da paz. É o fillo
do carpinteiro que hoxe, equí, agora, leva dúas
camisetas polo inverno,
a cotío camiña cos vellos zapatos de Van Gogh,
e cando fala semella que falara
o noso hirmán dos Andes, o noso irmán,
o César Vallejo desta España
onde tantos pobres Cristos cada mañán
acordan pra se erqueren i acudir ó escritorio
que non queren, ó traballo que non queren,
á cita que non queren, á vida que non queren.

(Cando matan un Cristo dises,
un pobre Cristo coma todos nós,
inda que berre coa dor da agonía,
xa pouca vida ten pra darlle a morte,
pois tivo vinte horas cada día, de
morte, de morte de vivir unha vida
que é morte cada día.) Máis aínda
así, iste é o cristo lanzal da

liberdade:

mátano pra que morra,
i el morre somentes pra
voltar con máis vida
e multiplicar con ela
a luz i os peixes, o amor,
o traballo, a loita i a paz.
Porque, xa o sabemos,
débesse multiplicar a
vida:

ista vida sumada
tristemente
xa non ten xeito humán,
xa é un vello trapo sujo,
xa non serve ista vida.
Iste Cristo, coma todos
nós, quer unha vida que
restale ao vento como mil
bandeiras, unha paz que
estale ledamente
un amor sin miserias,
máis intenso máis forte,
máis tenro,
máis limpo:
un amor máis.

(Lorenzo Varela)

o poeta guerreiro

r d l | 3
Galicia Hoxe 13/01/05

Os propios membros da Real Academia Galega (RAG), cando elixiron a Lorenzo Varela para o Día das Letras do ano 2005, deixaron claras as súas diferenzas ao subliñar nas súas actas que o acordo non fora unánime, en gran parte porque algúns académicos non vían neste poeta trasterrado un peso significativo da súa obra en galego. A realidade é que LV publicou máis en castelán que en galego pero tamén é certo que o seu traballo se realizou sobre todo fóra das fronteiras de Galicia e que a súa vida estivo marcada pola itinerancia: a emigración primeiro e, logo, tras a guerra civil, o doloroso e enlouquecedor exilio. Nacido en alta mar, nun lugar inconcreto entre Vigo e A Habana, LV regresou a Galicia, á Ulloa de onde eran os seus pais, con só catro meses. O galego é a súa primeira lingua e na que aprende –recoñecerá despois con entrañable ironía– a blasfemar. Non obstante, esta estadia dura pouco. Aos catro anos, marcha cos seus pais á emigración en Bos Aires, a cidade que será o eixe indesexado da súa peripécia vital. Regresa a Galicia –vive en Lugo– arredor de 1930 e en Galicia escribe os seus primeiros versos en galego, hoxe perdidos. En 1934, trasládase a Madrid e, tras unha fulgurante carreira como poeta –e outro libro perdido: 'Diario dun fauno'– enrólase nas milicias para combater o pronunciamento militar do xeneral Franco. É comisario político de división e combate en distintas fronteiras, mesmo na do Ebro. Internado ao fin da contenda no campo de concentración de 'Saint Cyprian' (na Franza), logra escapar a México a bordo do 'Sinaia' (1939), o barco que levou case 1.600 exiliados españois á terra de liberdade prometida polo presidente Lázaro Cárdenas. Un par de anos en México, con proxectos como a revis 'Romance', un fito na prensa hispana do momento, e acaba por trasladarse a Bos Aires, onde aínda vive o seu pai. A partir de aí (1941), LV vaise demerxendo en abismos cada vez máis fondos, en especial cando conclúe a II Guerra Mundial e, como tantos outros exiliados, descobre que o exército aliado non vai liberar España do xugo fascista. Agás nunha visita de lóstrego a primeiros dos anos sesenta, non regresará a España até 1976, acirrado polo golpe militar na Arxentina do coronel Videla. O reencontro co país polo que loitara non alivia a súa ferida: nese país é xa un extraño. Morre en Madrid en 1978. A súa obra literaria –amais dos poemarios perdidos, destruíu 'Torres de homenaje' e 'In memoriam'–, Lorenzo Varela publicou 'Torres de amor' (1942), o seu libro máis famoso, e dous libríños en galego: 'Catro poemas para catro gravados' e 'Lonxe', a súa grande contribución a esta Literatura. A súa poesía está marcada pola linguaxe da guerra, do combate, tato o seu tema como o seu léxico. Non hai ningún poeta na Literatura galega que represente coma el a confluencia da pluma e a espada. E aínda máis que a indubidable calidade desta obra, o que LV simboliza é a loita incasable, a amargura de tantos miles de españois que deberon abandonar o seu país para vivir corenta anos de exilio. A antoloxía que hoxe presentamos en Revista das Letras é un intento de aproximación á súa poesía cun especial acento na perspectiva de guerreiro da palabra e das armas que presidiu sempre a súa existencia.

Na foto superior: recibimento aos exiliados do 'Sinaia' no Porto de Veracruz (1939). Na segunda, paso dos soldados do exército republicano polos Pireneos. Na terceira, a caída do miliciano, simbólica fotografía de Capa sobre a guerra civil española. Na foto de abaixo, exiliados españois cruzando a fronteira da Franca en 1939.

Así

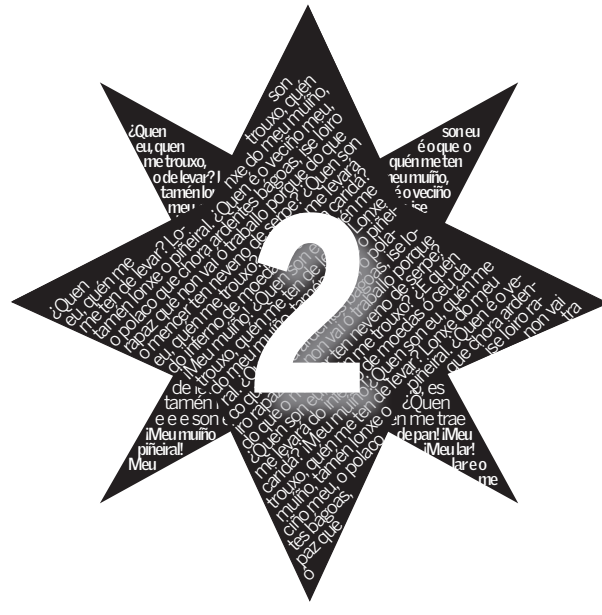
Con la aérea dureza de ese rayo de sol
que late en las praderas y dora el robledal,
y pone en la colina, ya sumida en las sombras,
una flor amarilla como la despedida
del día que se va cada día a su tumba.

Con esa leva gracia que mueve la corriente
del río por la azul, transparente ribera,
y desnuda las aguas que con menudo impulso
alzan su cuerpo en ondas y nos muestran
la frente coronada de vírgenes espumas.

Con esa voz antigua que tiene la montaña:
¡Altísimo Cairón, cumbre de nieblas puras,
y Castro de mi estirpe lunar y poderosa!
¡Oh monte de mi infancia, viejo barco de rocas,
anclado entre los sueños remotos de los robles
hace muchos inviernos y veranos y bodas,
cuando aún era joven y se sentía pájaro!

Con el íntegro afán y el valeroso ímpetu
del jinete en galope a campo libre,
del que murió a caballo en el combate
y rozó sus mejillas un cálido relincho,
un vaho tierno y fiel que cubrió sus heridas.

Con la alegría del tambor que suena
y nos cita al rescate de la noble bandera,
llamando a los aceros varones al combate
por la palabra España o la palabra Estrella,
o Novia, o Camarada, o Libertad, o Madre:
así quiero canciones, amor, armas.
¡Así!

Siempre, España

Desvelado de velar, perdida el alma,
vagabunda por campos incendiados,
llevo la muerte en mi, desesperad
de ver que mi esperanza no ha quemado.

Ardido estoy de pólvora que grita
y de pinos mordidos y trigales
en los que el viento calla ahora su lira
y va sin luz y sin romero el aire.

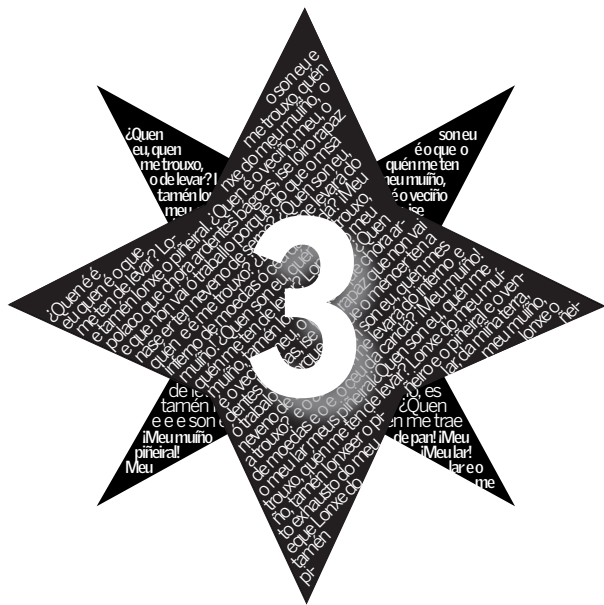
El tiempo no se quema, es su medida,
es el espacio, como el reloj, quien arde,
son los vaqueros, la ganadería,
pero su eternidad no se deshace.

Desvelado de velar, por ser yo mismo
llama que no se incendia, porque es luz
lo que mueve mi sangre y administra,
el calor de mi mano y mi salud.

No detiene mi vuelo, mi esperanza,
la muerte extraña que derrumba el aire.
Ni me aparta la senda, la llamada
de varones perdidos por cobardes.

¡Tanto monte quemadoi Los rebaños,
nunca solos se van, nunca se pierden,
si no es que los pastores se acostaron
cuando el alba prohibía que durmieren.

Desvelado de velar hoy, por España,
voy por las puras tierras de pastoreo,
los ríos sin orilla, los liBertados campos
donde sólo varones puedan andar su cielo.

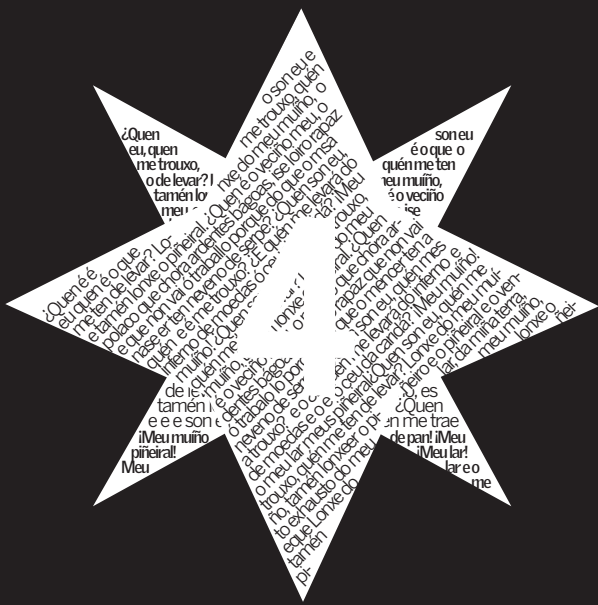
Canciones del novio. Retrato

De un solo soplo de mar
hasta el hombro había nacido.
Por el cuello y por las sienes
un solo soplo de azar.

La mata de pelo rubio,
eso era viento auroral.

Los ojos verdes y azules,
eran mar en libertad.

iY qué rumor de mar bajo la luna
aquella voz profunda y terrenal!

Yo tenía un camarada

Sí, yo tenía un camarada
en aquel yermo, maldito valle seco.
Para morir juntos, yo tenía un camarada.
Era mía su manta,
era suya mi agua.

Fuimos un día juntos al avance,
como dos toros al avance, a la victoria juntos
por aquel yermo, maldito valle seco.

Yo le lavé la cara:
era suya mi agua.
Y le puse mortaja:
era mía su manta.
Y me quedó sedienta y fría el alma.

Campamento

Duerme en el sembrado el batallón de húngaros
y el centinela con su estrella distante.
"¡Ay amor, cómo duele la ausencia bajo la luna nueva!
¡Cómo duele, ay amor, la soledad del sueño,
estando el corazón en tenebrosa guardia alerta!
¡Qué lejos está Hungría, ay amor!"

Por el Ebro bajaba la luna como una loca alegre
y cada estrella despertaba un grillo en silencio blanco.
"–Con una barca, Capitán, ¡qué cerca está Budapest!
Una vez yo era un niño y era noche en mi aldea.
La molinera me llevó en su barca de orilla a orilla
y yo pasé las horas oyendo la canción del agua".

("Con una barca, ¡ay amor!, qué cerca de tu corazón!")

Despierta Batallón. El alba, entre los trigos.
Y el centinela sueña, distante, en su lucero!

Muerte del héroe

Un río ancho como un mar prendido
a una orilla de costa temerosa,
y un valle en que los sueños de mi llanto
formaban amapolas sobre las vides secas.

Era el aire un espejo de distancias
y en cada instante la muerte de las horas
crecía en el silencio del olivo sin fruto.
La luz caía de un manantial de soles
y el esplendor del día daba mortaja al campo
desde el dorado y viejo silencio del Castillo:
¡Castillo de Gandesa, muerte a muerte torreando!
Parada la corriente del río, pensativas,
las aguas no decían su palabra marina.
Como si fuese un corazón, el tiempo,
latía sin moverse en cada flor rendida,
en cada piedra inerte, en cada hoja callada.

No era luz de vendimia aquella luz entera,
ni era el silencio puro el silencio del trigo,
ni las llorosas aguas del río inmóvil eran
lágrimas de molinos y sembrados.
Ni el espejo lejano del aire transparente
decía la figura del campo ensimismado.

Era que alguien se iba sin nombre y sin vestidos
y a su paso la sangre daba su flor pasmada.
Y no crecía el son de la espiga en el surco
porque alguien se llevaba el aliento del mundo,
el alba de los días.

Eramos tres irmáns

Eramos tres irmáns,
mariñeiros os tres cada un no seu mar.
Tiñamos a mesma pel de pexegos novos,
cada un dos tres no seu albre lixeiro,
a navegar pol-as augas do tempo.
Mais fixemos un barco de carballo e piñeiro,
e cada un deixou a ua estrela nas gavias,
pra non ter máis que un mar, un barco, un ceo.

Eu era o capitán, ti eral-o santo,
i-o outro irmán maior era o tolo d'abordo,
tolo de terra leda e de lus e d'orballo.

Queimou o barco o demo:
do tolo nada sei,
a ti como eras santo non te rachou o vento,
i-eu lonxe, lonxe, lonxe,
ardendo eiquí, no inferno.
Reza por min, amigo, e pol-o noso irmán,
¿aqueel cervo refido, pacerá no seu lar?
iAi, miña carballeira!
iAi, meu piñeiral!
iMiñas estrelas verdes
de pastor n'outa mar!
Cando saia do inferno,
¿saberei navegar?
¿Dirasme ti, irmao santo da miña mocidade,
como fan os madeiros pra se ter sobre o mar?

iVinde chousadas sagradas
carballeiras de meu país,
agárdovos nestas praias
pra min sin terra e sin mar!"

Este poema, foi escrito en 1940 ante a suposta morte de Ramón Piñeiro, compañeiro de LV nos anos trinta en Lugo. Está dedicado a "X.X. que dabamos por morto na forca franquista, i-a outra noite déronme nova d'il vivo e loitando por Galicia i España". Apareceu publicado no libro póstumo 'Homenaxes', preparado por Luís Seoane en 1979

Compañeiros da miña xeneración mortos ou asemiñados

iTan doce era a xuntanza miña e vosa,
de todos nós co mundo!
Facíamos un feixe de campos e de estrelas,
e ó pisar ise chao que latexaba
sentíamos subir pola sangue o misterio.
O noso corpo era o camiño da maxia,
a escapada pola que viña a lúa,
o zume de todol-os segredos,
a canzón da herba que resucitóu.
E o mesmo verme era unha folla leda,
un mensaxeiro do sagrado alén.

Morréchedes, matáronvos, deixáronme.
Quedéi eiquí, lonxe da vosas sombras.
E gardo, coma un morto,
no centro do silencio, da sede, da agonía,
o día que vos poda levar á sepultura
unha cesta de pombas e mazás.
iTan doce era a xuntanza a miña e vosa,
de todos nós co mundo!

Este poema aparece no libro 'Lonxe' (1954)

La sed después del combate

Vedme galopando hacia el río,
bebiendo el aire denso
y sonándome el pecho a tambor fatigado.
Trashumando romeros y ganados
mi pelo huele a cabras veraniegas,
y el acento me sale de campanas
estremecidas por la luz del alba.
Llevo diez soles en el cuerpo vivos
y me alumbran los diez y me arrebatan.

En vuelo se ayuntaban el ganado cabrío,
los toros y las vacas,
la tierra de oro y el cielo ceniciento.
Y cuando las estrellas iban altas al alba
el espasmo del buho
dejó en la noche un miedo penetrante.
Lloraban al amor los gatos y los lobos.
Detrás de mí dos batallones cantaban
sobre las amapolas dormidas a la luna.
Hay un cielo de plata que me llama y me espera.
Pero ¿perdí el camino? ¿no hay guía en los sembrados?
¡Mis labios mueren, se abren, en agonía de agua!

Este poema apareceu publicado en 'Torres de Amor' (1942)

Desagravio del vino tinto

Vino de los varones,
tiro de soles negros en las parras,
cárdeno de emociones
compartidas en jarras
que suenan a campana y guitarras.

Uvas de labradores,
agridulce, furioso vino tinto,
color de viñadores,
perlas de laberinto
en fuego secular jamás extinto.

Castillos españoles,
quimeras castellanas en lagares
y poderosos soles,
aventuras lunares,
carretera poblada de alegrares.

Con tu roja corriente,
color de corazones y de rosas,
de alegría doliente,
en nieblas generosas,
arboledas de infancia, rumorosas,

al sueño jornalero
cubres de amor y paz con tus calores,
¡Oh morado venero,
vendimiando en albores
de esperanzas granadas! Viñadores,

pusieron en tus venas,
con el ardor, el llanto de sus cálidas,
enfebrecidas penas.
De tus venas crisálidas
tomaron el color sus manos pálidas.

Sólo tu mar furioso
pudo apagar la muerte en sus alientos:
Del sabor poderoso
de todos tus sarmientos,
sacó agonía contra sentimeintos.

Poema publicado por vez primeira en 1941 como ataque nunha guerra literaria con Juan José Domenchina, que se apoderou das páxinas da revista 'Romance' que LV fundara. Logo, apareceu en 'Torres de Amor'

María Pita

I
María das batallas,
levareiche unha frol por cada bala;
i unha cunca de leite
arrebuxada en neve
pra che curar a sede.
¡Sede mortal, varona, a desta patria:
queima no peito con ardente brasa!

II
María das batallas,
dareiche un reiseñor por cada bala,
i unha estrelíña nova
no berce d'unha dorna,
núa, espida, graciosa:
Varona dos meus ollos, unha estrela
que ti ganache, poderosa e leda.

III
Muller da soberana liberdade,
os artilleiros danche alferezía
e faite o mar patrona da cidade.
Din as miñas campanas, escoitade,
de monte a monte e mais de ría a ría:
O bronce meu, teu bronce foi María.

.....
O poema forma parte de 'Catro poemas pra catro gravados', que LV escribiu para acompañar unha carpeta de Luís Seoane. Os textos foron musicados polo compositor exiliado Julián Bautista e estreados en Ámsterdam en 1948. Tamén se gravaron en disco.

Manuel Ponte

Berraron os osos brancos do luar,
os eixos da terra víronos berrar.
Pol-a túa morte, pol-o pulo teu,
camiño dun novo, limpo, eterno ceu.

Choraron as serras,
choraron os toxos e chorou o pan.
Mais houbo, Manuel, nos albres, na iauga,
na luz das mañás,
na fouce do raio tras de lostregar,
coma un xuramento de homes a xurar:
¡Pol-a túa morte a loitar, a loitar!

¡Ti fuches a ponte do río de Deus,
a ponte do pobo dos teus e dos meus!
E por iso estala coma estala un cantar
a espada das verbas ardentes do lar:
¡Po-la túa morte a loitar, a loitar!

.....
O guerrilleiro Manuel Ponte foi abatido en abril de 1947. A súa é unha das figuras míticas da resistencia galega ao réxime franquista. A súa é unha historia apaixonante, un relato épico cheo de acción e aventura situado no marco do comezo da guerra civil. A persecución á que é sometido Manuel Ponte, como se dunha fera se tratara, o acurralamento e o tiroteo, poderían ser imaxes de calquera historia de rebeldía, fuxida, traizón e morte. Mini e Mero realizaron unha canción con este mesmo tema.

Lugo

Na fonte de ferro,
no coiro dos bois,
no espello do vento,
da navalla e da frol.
No recén da herba,
no lobo e no can,
nos ollos da meiga,
na pedra do lar.
No refaixo dela,
na ponte do alén,
no andar das ovellas,
no ar do mencer.
No canalo quente,
no viño millor,
no que non se perde
no meu corazón.
Na noite senlleira
no liño tecido,
na madeira tenra
dos vellos castiros.

Na vida, na morte, no amor e no ren,
loubareite, Lugo de aceiro e de mel.

Este poema aparece en 'Lonxe' e ten o valor emocional de comprobar cómo, en 1954, LV seguía a pensar no Lugo onde despertara á xuventude e onde collera as súas primeiras militancias políticas (galeguismo e trotskismo), ademais de ter o seu primeiro amor: Julita Álvarez.

Homenaxe cativo a Valentín Paz-Andrade

Non sei porqué:
Xílgaros.
Veñen e van,
non swei porqué:
Xílgaros.

Xílgaros que van e veñen
sobor do vento mareiro
do mar de Vigo.

Gaivotas.
Non sei porqué.
Branças gaivotas azuis
sobor do mar de Vigo.
Non sei porqué.
Non sei porqué, meu amigo.
Tantos anos de sangue prestado que ninguén paga-
rá.
De camelias nos pazos,
de lodos ferintes.
E tí e máis eu, meu amigo,
dándolle cada día á morte a súa ración.

Este poema apareceu como limiar ao libro de Paz Andrade 'Cen claves de sombra', publicado en Edicións do Castro. Con Paz-Andrade, fundador de Pescanova, mantivo unha estreita amizade e el foi o contacto de LV na fuxidía viaxe que realizou a Galicia nos anos sesenta.

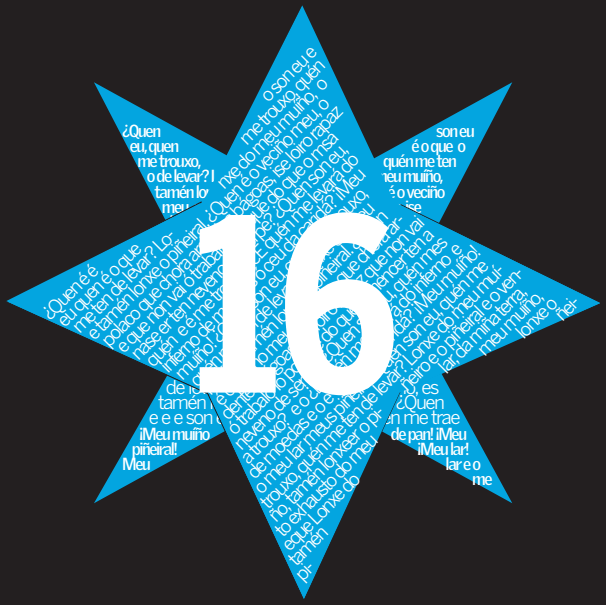
Emigrante

¿Quen son eu, quen me trouxo,
quen me ten de levar?
Lonxe quedou o muíño,
tamén lonxe o piñeiral.
¿Quen é o veciño meu,
o polaco que chora ardentes bágoas,
ise loiro rapaz que non vai ó traballo
porque di que o mencer ten veneno de serpe?

¿Quen son eu, quen me trouxo?
¿E quen me levará diste inferno de moedas
ó ceu da caridá?

iMeu muíño de pan!
iMeu piñeiral!
iMeu lar!

Este poema aparece en 'Lonxe' e é un dos moitos que o autor dedicou á emigración, que el padecera xa na infancia co traslado dos seus pais a Cuba e posteriormente a Bos Aires.

Lonxe

I
Dourados peixes, froles amarelas,
coronarias do monte, tremoeiras da mar:
¿onde veréi a lúa das airas que que gardades,
ou serea das ondas, ou fada das namelas?
¿Ónde meus carros, miñas dornas, ónde ouviréi no
meu peito enguedellado a cantiga de merlo nos
outeiros.,
na baixamar o tremecer da iauga?
¿Ónde terés na mau, a mau fidalga dela
debaixo dun castiro de ponlas enxoiadas?
I este meu corazón, ¿o meu corazón ónde acougará
sin vos, levándovos adentros?
¿Ónde, meus peixes, miñas froles, ónd?

II
Dourados peixes, froles amarelas:
lonxe de vós, ¿ónde deixar os hosos,
ónde deixar a morte que vos debo?
¿Qué queredes de min, que me chamades
e despois vos marchades sin levarme?
¿Onde me agardaredes, compañeiros?
iXa veu o tmepo de que as froles falens,
xa veu o tempo de que os peixes digan!

III
Dourados peixes, froles amarelas,
cando soño con vós nácenme verdes,
azules carballeiras que me arrolan
nun outro estrelecer sobor da noite,
nunha neve romeira tras a vida.
E vou, lonxe de vós, inda mais lonxe,
pra vos lembrar millor, mais docemente,
o mesmo cun pandeiro que caíra,
baixara dando tombos
dende o berce do monte alboreado
ao ccadaleito, xa sin fin, da mar:
lonxe de vós, inda mais lonxe. Lonxe. Lonxe.

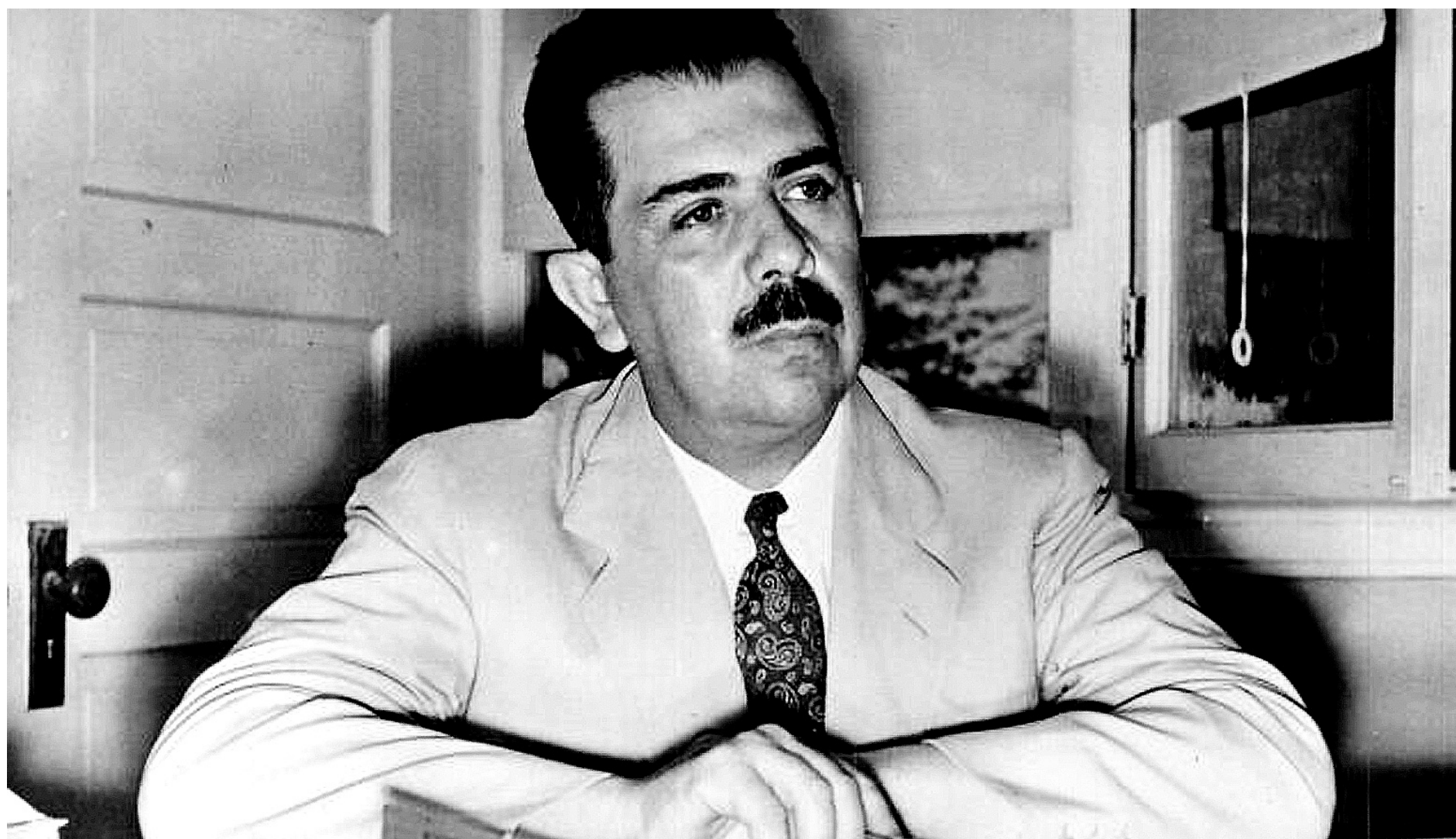
Este poema abre e dálle título a 'Lonxe' (1954), o seu título esencial en galego. Existe outro poema de Celso Emilio Ferreiro cun tema e un desenvolvemento semellante.

20 / X A N E I R O D O 2005 - NÚMERO 549

rdl

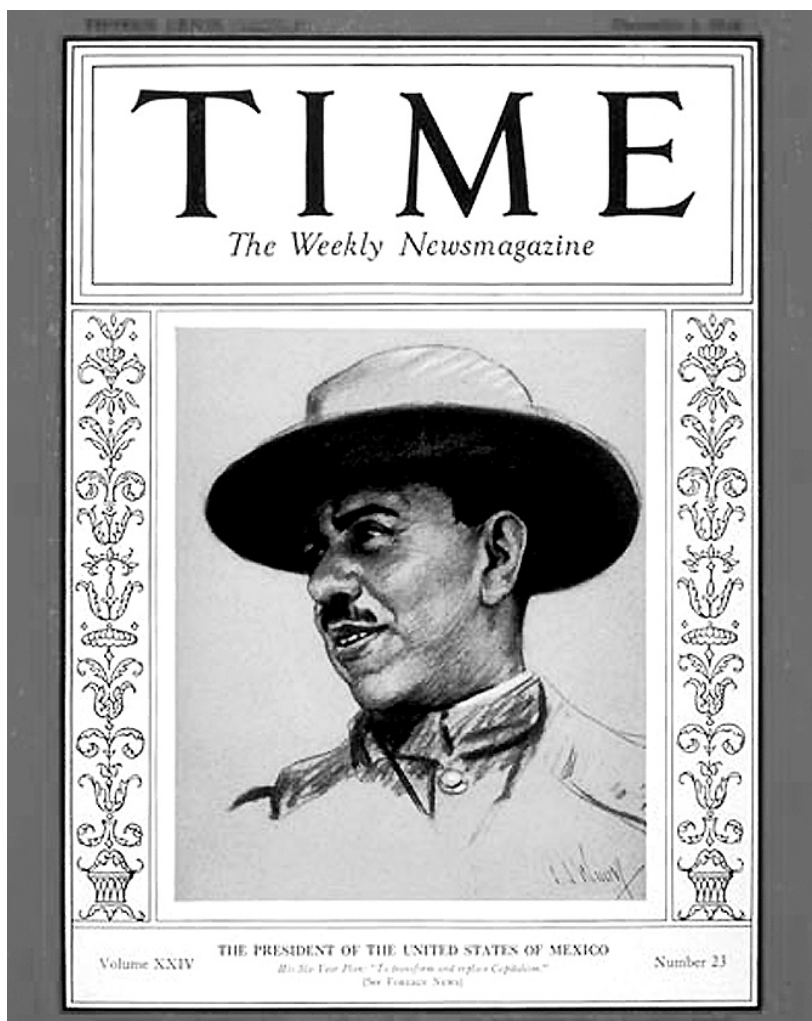
REVISTA
DAS
LETRAS

**Lázaro
Cárdenas**

Lázaro Cárdenas, A esperanza

35 anos despois da súa morte, España réndelle tardiamente homenaxe ao que foi o valedor da II República española ante a comunidade internacional e, logo, ao acabar a contenda civil, o grande benefactor dos exiliados: Lázaro Cárdenas, presidente de México e último herdeiro da Gran Revolución mexicana. A homenaxe, promovida desde o grupo socialista do Concello de Madrid, é unha cativa pero xusta recompensa a un home que rescatou miles de expulsados do réxime do xeneral Franco dos campos de concentración de Francia, entre eles numerosos galegos, como Lorenzo Varela, ao que este ano se lle dedica o Día das Letras Galegas. Tamén a Francisco Comesaña, o rebelde que inspiraría ao escritor Manuel Rivas a súa novela 'O lapis do carpinteiro'. Ambos fuxiron a bordo dun barco, o 'Sinaia', co que México lles abriu os brazos a aquela pobre xente trasterrada. Meses despois, tocaríalles a vez ao 'Ipanema' e o 'Mexicalli'. Este monográfico de Revista das Letras quere ser unha homenaxe a Cárdenas pero tamén unha lembranza a aquela primeira travesía, inflexión para a esperanza no lúgubre horizonte que se abriu co triunfo de Franco na Guerra Civil.

Arriba, portada de Time dedicada a Cárdenas. Debaxo, Cárdenas como revolucionario e léndolles unha mensaxe á nación en 1939. No fondo da páxina, consultando un plan para repartir os latifundios

Lázaro Cárdenas y del Río naceu en Jiquilpán, no estado mexicano de Michoacán, en 1891, no seo dunha familia indíxena moi modesta. Esta situación motivou que apenas recibise unha educación elemental. Tras traballar nunha imprenta, uniuse á Revolución mexicana, que comezara en 1910 coa caída do ditador Porfirio Díaz e a rebelión de Pancho Villa. En 1913, incorporouse á revolución de Apatzingán baixo as ordes do xeneral Guillermo García. Un ano máis tarde, é capitán e en 1915, ascende a tenente coronel, convertido xa en discípulo avantaxado de Plutarco Elías Calles. Ao seu carón, acadou os máis altos postos militares e combateu en varias batallas.

En 1928, baixo a protección doutro militar revolucionario, o presidente Rúas, acadou a gobernación de Michoacán, onde puxo en marcha a estratexia política e social que realizaría posteriormente en toda a República Mexicana. Foi ministro do Interior (1930-32) e ministro da Guerra (1932-34). En 1934 gañou as eleccións presidenciais, sempre baixo a protección de Rúas, que seguía exercendo grande influencia na vida política mexicana. Non obstante, unha vez no poder, emancipouse da súa tutela e adoptou unha liña política propia, máis inclinada cara á esquerda. Mesmo expulsou do país ó seu antigo protector, que houbo de se exiliar en Estados Unidos (1936).

Cárdenas exerceu a presidencia entre 1934 e 1940. Creou o Partido Revolucionario Mexicano (que é o antecedente do actual PRI), no cal se integraron un amplo espectro de reformistas e progresistas: comunistas e socialistas, liberais radicais, a Confederación de Traballadores Mexicanos e a Confederación Nacional de Campesíños.

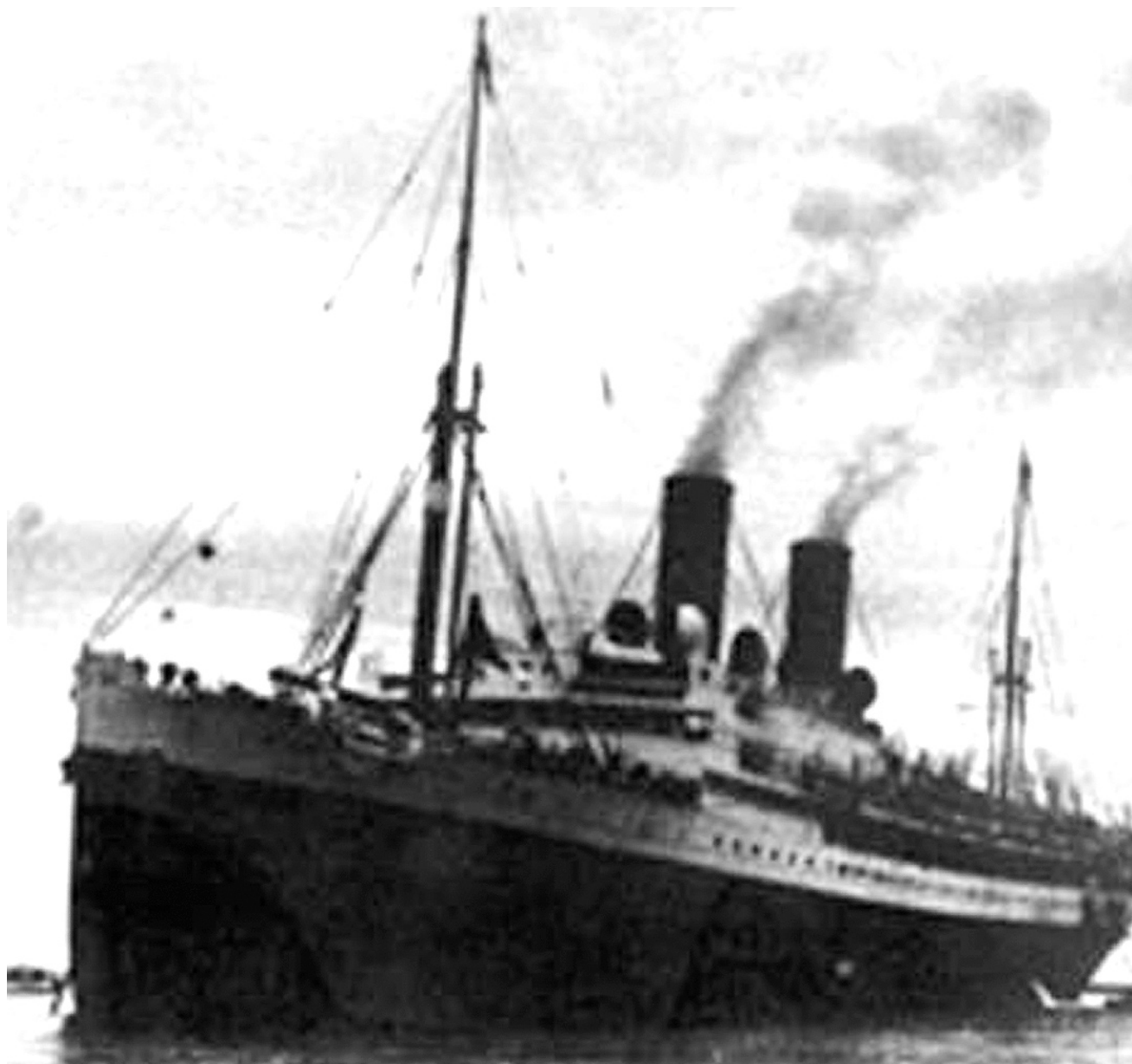
Durante o seu goberno, Cárdenas tocou todos os temas, ademais do relixioso, porque "o que me preocupa é a cuestión social". As súas dúas preocupacións básicas foron a integración dos traballadores e a repartición agraria, que ata ese momento fora escasa. Neste último problema impulsábo o desexo de "remediar no posible as desigualdades", e quería liberdade total para o campesiño, así como darlle independencia económica: "Polo feito de solicitar eixidos, o campesiño rompe a súa liga económica co patrón, e nestas condicións, o papel do eixido non é o de producir o complemento económico dun salario (...) senón que o eixido, pola súa extensión, calidade e sistema de explotación debe abondar para a liberación económica absoluta do traballador, creando un novo sistema económico-agrícola, nun todo diferente ó réxime anterior (...) para substituír o réxime dos asalariados do campo e liquidar o capitalismo agrario da República".

Baixo o lema "México para os mexicanos", Cárdenas levou adiante unha política de nacionalizacións, especialmente transcendente polo que respecta ó petróleo; iso enfrontouno con Estados Unidos e obrigouno a buscar compradores en Alemaña. Tamén se ocupou de protexer a poboación indíxena, impulsou a reforma agraria, combateu o latifundismo, nacionalizou os ferrocarrís e estableceu un ensino público laico, gratuito e obrigatorio.

En definitiva, todo un xiro socializante do México posrevolucionario, que hai que situar no contexto da depresión económica mundial dos anos trinta e o New Deal de Franklin Roosevelt en Estados Unidos; na loita contra o fascismo ascendente daquela época, foi significativa a súa acollida ós refuxiados republicanos españois que, perdida a Guerra Civil en 1939, fuxían do réxime de Franco.

O sexenio de Cárdenas foi un período de estabilidade política que legou á posteridade avances significativos en materia de educación e obras públicas. Cárdenas deixou a presidencia en 1940, pero non a vida política: promoveu a candidatura de Manuel Ávila Camacho para sucedelo, e el mesmo aceptou exercer como ministro da Guerra en 1942-45. Tamén colaborou co presidente Adolfo López Mateos (1961).

Converteuse en valedor da Revolución Cubana e foi un acérrimo defensor do Che Guevara cando o prenderon en terras mexicanas. Conferenciante da liberdade por todo o mundo, morreu na Cidade de México en 1970 deixando tras de si a que é, probablemente, a traxectoria máis lembrada e fascinante da historia política de América. ● s.n./a.r.l

A odisea do Sinaia

Dezaoito días de travesía desde o inferno á liberdade de México

Cando conclúe a Guerra Civil e miles de españois son expulsados de España e encerrados en campos de concentración en Francia, Lázaro Cárdenas comeza as xestións para trasladar a México o maior número posible daqueles pobres derrotados, sen país e sen patria. México é o primeiro país en acoller aquela masa inxente de derrotados. Baixo a súa xestión e patrocinio de distintas organizacións internacionais, contrátase un barco, o 'Sinaia', que traslade desde o porto francés de Sète a case 1.600 persoas até Veracruz, entre eles varios galegos, como Lorenzo Varela, Francisco Comesaña, o fotógrafo coruñés Francisco Souza ou o arquitecto coruñés José Caridad Mateo, que fundaría en México a revista 'Saudade'. O texto que a continuación reproducimos é unha crónica daquela travesía a partir dun traballo de Margarita Carbó.

Na columna da esquerda, arriba, Fernando Gamboa coa súa esposa Susana no Sinaia. No centro, unha medalla conmemorativa de García Téllez. Abaixo, recibimento do Sinaia en Veracruz. Na columna da dereita, caligrama de Pedro Garfías co poema que leu á chegada a Veracruz.

O día 16 de maio de 1939, o presidente Lázaro Cárdenas recibiu en Ciudad Juárez, Chihuahua, na fronteira norte de México, un telegrama do seu secretario de Gobernación o licenciado Ignacio García Téllez cuxo texto transcribo en parte: "Secretaría de Relaciones avísanos de que arredor do dez de xuño chegará a Veracruz vapor Sinaia con mil oito-centos refuxiados republicanos que constitúen o primeiro grupo organizado colectivamente polo Comité británico de axuda a España, quen custea o seu traslado, composto por uns mil campesiños e obreiros, douscentos intelectuais e oficios varios, e o resto familiares, mulleres e nenos..."

Desde practicamente o inicio da Guerra Civil española, México presta axuda ó goberno da República de diversas maneiras: vendéndolle armas a solicitude expresa do embaixador Gordón Ordás, a primeira vez en data tan temperá como agosto de 1936, apoio pouco significativo en termos prácticos, e desde marzo de 1937, mediante as brillantes intervencións do seu delegado ante a Sociedade das Nacións, Isidro Fabela, quen efectuou un grande se ben infructuoso esforzo diplomático, encamiñado a pór en evidencia a aberta intervención de Italia e de Alemaña no conflito, e á vez a complicidade covarde de Gran Bretaña e de Francia ó imporlle á Asemblea os principios do Comité de non Intervención nos asuntos internos de España.

Cárdenas instruíu a Fabela acerca de cal debía ser o espírito que habería de animar a súa actuación no foro de Xenebra, deixando ben claro que o goberno ó que representaba procedía apegándose ás normas internas da Sociedade e con absoluto desinterese, xa que o seu único propósito era actuar de acordo coa súa "irreprochable lealdade internacional."

Baixo os termos "non intervención", dicía, escúdanse agora determinadas nacións de Europa para non axudar ó Goberno español lexitimamente constituído. México non pode facer seu semellante criterio xa que a falta de colaboración coas autotidades constitucionais dun país amigo é, na práctica, unha axuda indirecta -pero non por iso menos efectiva-

para os rebeldes que estan pondo en perigo o réxime que tales autoridades representan. Iso, xa que logo, é en si mesmo un dos modos máis cautelosos de intervir. (Idem, c. 28, carp. 5, doc. 3).

Finalmente, a mediados de ano, como avanzada simbólica da terceira modalidade da axuda, esta si de extraordinarias e transcendentais consecuencias, arribou a México un primeiro continxente de refuxiados; un continxente moi especial porque se trataba de quiñentos nenos ós que "o pobo recibiu con fondas simpatías" segundo palabras do xeneral Cárdenas quen telegrafou ó presidente Azaña para lle dicir: "A actitude que o pobo español tivo para co de México ó confiarlle estes nenos, interpretámola, señor presidente Azaña como fiel manifestación da fraternidade que une ós dous pobos..." (Idem, c. 28, carp. 5, doc. 7). Entón, a instancias de don Alfonso Reis chegou un pequeno grupo de académicos de diversos niveis e disciplinas (AGN, G.3, F.P., S. LC, exp. 546,6/212-14, cartapacio 3) e despois, ante a inminencia da derrota dos defensores da orde constitucional, a administración cardenista avocouse a instrumentar unha política de asilo caracterizada pola súa grande amplitude e suma calidez. En relación Fernando Benítez reproduce o breve diálogo sostido entre Lázaro Cárdenas e un dos seus secretarios de Estado: " -¿Quere vostede que veñan sen unha previa selección? -Ós que loitaron no seu país en

favor do goberno legalmente constituído, non se lles pode ofender cun interrogatorio. Debemos recibilos a todos". O día 4 de febreiro de 1939, o coronel Adalberto Tejeda, embaixador de México ante o goberno republicano, aínda recibiu unha carta de Lázaro Cárdenas na que este lle expresaba o seu recoñecemento á actividade que desenvolvera en prl dos que defenderan ata o final os seus ideais de democracia e de xustiza social e finalmente lle dicía: Quixésemos estar en condicións de lles prestar unha maior axuda en todas as ordes, estase a traballar en reunir alimentos e abrigos, pero estimando que se dificulta o seu envío desde México, acordouse que o Comité de Auxilios Pro-España estea a remitirlle a vostede en efectivo as cantidades que vaia reunindo...

A maior parte dos que deberon saír de España ó triunfo das tropas de Francisco Franco, cruzaron a fronteira francesa en condicións extremadamente difíciles. Moitos deles foron internados en campos de concentración onde pasaron fames e fríos terribles e onde sufriron humillacións e malos tratos por parte das autoridades francesas. Outros, con maior sorte, tiveron a posibilidade de se acomodar temporalmente fóra dos campos, grazas á axuda de familias do país ou de sindicatos ou partidos políticos afíns á súa militancia en España, pero cando o ascenso do nacionalsocialismo alemán puxo en evidencia a fragilidade da situación da propia Francia, tanto quen estaban nas campos como quen estaban fóra deles buscaron a maneira de abandonar Europa en número crecente.

Os consulados mexicanos comezaron a chegar numerosas solicitudes de visados, cuxa cantidade se foi incrementando conforme se corría a voz da favorable disposición dos nosos cónsules para a facilitar os trámites e os requirimentos para a obtención daquelas. Ademais e máis alá das recentes mostras da súa disposición solidaria, para a España republicana México estaba aureolado co prestixio de ter protagonizado na segunda década do século, unha revolución social que culminara xustamente coa chegada ó poder

de Lázaro Cárdenas, un veterano da etapa da loita armada, cuxas

medidas de goberno tendentes a favorecer as clases traballadoras do campo e da cidade, coincidían, no esencial, cos ideais defendidos pola maior parte dos que agora, na súa condición de vencidos, se vían obrigados a deixar a súa terra; pero as cousas non se detiveron aí. Do despacho do xefe do poder Executivo saíron as ordes, e deseguida a representación diplomática en Francia, aínda que tamén noutros países de Europa incluídos Italia e Alemaña (Idem, exp. 546.6/212-14), se puxo en movemento para tentar localizar nos campos de concentración os que, estando en condicións de maior indefensión, debían ser rescatados e colocados de inmediato baixo a protección dos cónsules mexicanos, que se arrogaron a responsabilidade de garantir a súa seguridade e as súas vidas antes mesmo de que lles fose pedido, e quen non encontrándose nos campos acudiron en demanda de

Na columna da esquerda, o matrimonio Gamboa e o Sinaia ao chegar a Veracruz. No centro, recibimento popular ao Sinaia no porto mexicano. Na columna da dereita, Lorenzo Varela, un dos galegos que viaxaba no barco

de axuda, foron, en principio, igualmente acollidos á protección mexicana.

Os visados están datados na súa maior parte en marzo, maio, xullo, setembro, outubro e novembro de 1939, e xaneiro febreiro e maio de 1940, pero unha cousa era vela a distancia e outra era bailar con ela. O labor consular estaba en plena actividade cando se comezou a concretar a saída do primeiro barco ó que pronto seguirían outros traendo miles de persoas; un alude de homes e mulleres de todas as idades que axiña aparecerían polas costas do Golfo.

A maioría eran mozos, moitos tiñan nenos, había familias completas de tres xeracións, viaxaron sobre cubertas, en bodegas, en camarotes compartidos con descoñecidos; rexistráronse mortos e bordo e durante os viaxes, algunhas travesías, algúns nacementos a bordo e durante as travesías, algúns organizaron conferencias, círculos de lectura, coros e grupos de baile e houbo quen se puxeron a estudar historia e xeografía de México. O meu pai que nalgún traxectoria veracruzana sinalou á miña cumio nevado Carmen, esa Citlaltépetl, que quere dicir Cerro da Estrela.

Non hai moito tempo, no Arquivo Xeral da Nación localicei un expediente que contén unha serie de telegramas cuxas datas van do 16 de maio ó 28 de xullo de 1939; neles, o secretario García Téllez dáballes conta ó presidente Cárdenas, quen pasou boa parte do seu sexenio viaxando por todo o territorio nacional, das noticias que lle ían chegando ó seu despacho con relación á saída e ás características do primeiro continxente de refuxiados, e máis concisamente ós dos dous que lle seguiron. Mentres tanto, entre o 26 de maio e o 12 de xuño, un grupo de pasaxeiros daquela expedición, entre os cales había mestres, debuxantes e traballadores de diversas profesións dirixidos por Juan Rejano, Ramón Igrexa, Manuel Andújar e Juan Varexa, foron escribindo un diario titulado precisamente Sinaia, diario da primeira expedición de españois republicanos a México.

Os protagonistas do diario achegábanse día con día a un país remoto e descoñecido para eles, salvo polo coñecemento dalgún feito illado como os amores de Hernán Cortés e a Malinche ou talvez os anchos sombreiros dos revolucionarios que comandaba Emiliano Zapata, ou por algunha lectura esporádica, e os outorgantes do asilo descoñecían tamén, en xusta reciprocidade, case todo o referente ó país de procedencia dos seus acollidos. É verdade que había, respecto dos paisanos destes últimos chegados con anterioridade, prexuízos alimentados durante catrocentos anos de historia. No imaxinario colectivo os gachupíns son sempre asoballadores, prepotentes, gritóns e malmodosos. Á súa vez, a dereita mexicana e a maior parte dos españois residentes no país naqueles momentos, encargáronse de difundir a idea de que quen nesa ocasión se achegaban eran abominables anarquistas e comunistas, que lle farían o caldo gordo a Cárdenas e as súas posturas bolxeviques, e que serían sen dúbida ningunha factores de inqueda social e de axitación política.

A administración cardenista debeu capotear tamén a oposición de certos grupos que temeron a competencia profesional e laboral que podía significar aquela nova e insólita invasión pacífica, e afirmar unha e outra vez sen espaventos, que México actuaba de conformidade cos principios de solidariedade para os derrotados e os perseguidos que a caracterizaran, e que as afinidades ideolóxicas e políticas entre o México posrevolucionario e os españois que agora chegaban ás súas praias, ofrecían a ocasión dunha recomposición das relacións entre ambos os dous pobos, dunha reconciliación histórica da que todos saírían gañando. Quen agora viñan eran loitadores sociais, non encomendeiros, eran irmáns, non conquistadores.

Di así un documento firmado por García Téllez o 17 de xaneiro do 39: A actitude do Goberno ante o conflito español foi consecuente coas tradicións do pobo mexicano, nas súas loitas pola obtención das súas liberdades e da súa independencia política e económica. México brindou a súa axuda leal e desinteresada ó Goberno lexítimo do Presidente Azaña, respondendo ós sentimentos de comunidade de ideais que animan os dous pobos e que agora, desaparecida a España monárquica e feudal que estaba divorciada das repúblicas liberais de América, puideron manifestarse en forma espontánea e perdurable.

Ese discurso non significaba, non obstante, que García Téllez non se sentise algo atribulado coa gran cantidade de traballo que pronto se lle viría encima, porque a partir do momento da chegada, e ata que as familias ou individuos encontrasen traballo e acomodo, o aloxamento, a atención sanitaria e alimentaria, o traslado e a distribución en diversos puntos da xeografía mexicana eran asuntos da súa responsabilidade, e por suposto, tamén o eran a vixilancia e o coidado daqueles dos chegados recentemente que se mostrasen proclives á violencia e que non acatasen as leis e as disposicións mexicanas.

México non era precisamente un país onde os asuntos da administración funcionasen como mecanismo de relojería, así que a cousa se vía bastante complicada, aínda que non para o presidente (polo menos iso é o que traslocen os papeis), que sempre deu máis importancia ós principios de fondo que ós incidentes.

O 19 de maio García Téllez informaba a Lázaro Cárdenas que o Comité Técnico de Axuda a Refuxiados Españóis que presidía o doutor José Puche, xa estaba de acordo co delegado español Juan Negrín e co xefe do Departamento de Migración Arcadio Ojeda, en se trasladar a Veracruz co obxecto de orzamentar os gastos de comida, cuarto e demais indispensables para a atención dos que pronto chegarían, mentres se resolvía o seu destino final), e ó día seguinte, 20 de maio, volvíalle a telegrafar, sempre a Cidade Juárez, para lle repetir os datos de que lle dera noticia o 16 e para lle pedir encarecidamente as súas instrucións acerca das rexións agrícolas ás que serían destinados quen se declararan campesiños.

Díciolle tamén que estaba á espera de que lle fosen especificados os oficios dos demais, para xestionar o seu inmediato acomodo coas organizacións obreiras "evitando prolongada conxestión porto arriba e dificultades de adaptación".

A bordo, o día 26 de maio, anotábase no primeiro número do diario: "... á unha e media aproximadamente da tarde partiu de Séte o Sinaia. A dor profunda dos 1800 refuxiados encontrou acubillo en dirección a México. España vai dignamente representada nestes homes, mulleres e nenos..." (Sinaia, Nº 1, p.

3). A Sra. Gamboa que se chamaba Susana, non Sara, nome co que se refire a ela García Téllez, dirixiu a todos un caloroso e cordial saúdo e expresoulles o seu desexo de que a súa viaxe fora feliz e frutífera, para entón anunciarlles: "mañá daremos principio a unha serie de conferencias sobre temas xerais de historia, xeografía, problemas sociais, económicos e políticos de México. Complemento desta tarefa será o atender os grupos profesionais que compoñen a expedición. Ese mesmo día quedaron atrás as costas españolas

e Antonio Zozaya, un pasaxeiro que cumpriu 80 anos de idade durante a viaxe leu un texto de saudade: "¡Que pena tan funda! ¿Cantos de nós volveremos a pisar o seu solo sagrado?, ¿Quen tornarán ó seus vales risueños, ás súas enhiestas montañas heróicas, ás súas selvas geórgicas, ás ribeiras dos seus fecundadores e prácidos

ríos?, ¿cantos poderán encontrala redenta, emancipada, gozando das venturas dunha verdadeira democracia...?"

Susana Gamboa que era muller de Fernando Gamboa (Matesanz, 1999, p.417), un dos máis activos cónsules mexicanos no rescate de refuxiados, preferentemente comunistas, nos campos de concentración franceses, actitude que por certo lle ocasionou non poucos problemas, deu varias conferencias, a primeira o día 27 de maio, baixo o título xeral de 'Presentación de México'. Estas tiveron lugar no comedor da ponte A e foron difundidas por alt falantes colocados nas cubertas de proa e popa, así como no comedor de terceira clase.

No 'Sinaia', mentres tanto, o boletín do barco recomendaba que non se tirase lixo nin se cuspise en cuberta e pedía que se tivesen consideracións coa xente maior, seguía dando conta das noticias do mundo, das actividades recreativas e das ideas do presidente Cárdenas. O 2 de xuño incluíronse comentarios acerca dos proxectos de vida e de loita que os pasaxeiros estaban a poucos días de iniciar e que contemplaban a México como un novo campo de batalla: "...Porque México ha de ser a demostración, na fronte do traballo, de canto soubemos manter con honra nas fronte de combate. Na terra irmandada que nos abre as súas portas será o noso traballo unha nova etapa da loita entre fascismo e cultura, entre progreso e reacción, entre opresión e liberdade".

E o día 8 de maio, ante a inminencia da chegada, García Téllez comunicouse con Cárdenas para dicirlle que "Definitivamente anúnciase chegada refuxiados domingo 11..." e para corrixir algúns datos que lle proporcionara con anterioridade engadía que eran 1600 en vez de 1800 e que o número de campesiños era en realidade moito menor que o que se anunciara, o cal "nos obriga a alterar distribución..." Falaba enseguida dun "exceso de intelectuais, profesionistas e ocupacións varias" cuxo pormenor continuaba noutro telegrama. Á 13:30 transmitiu outra ampliación de datos, esta vez relativos ó número de intelectuais e profesionais: "infórmolle veñen: profesores 85, xornalistas 25, músicos 25, avogados 20, estudantes 17, médicos 20, escritores 13, actores 4, artistas pintores 4, arquitectos 8, enxeñeiros 7, químicos 5. En dez e oito variedades corenta máis para completar douscentos setenta e tres", e antes informáralle tamén acerca da presenza de 29 contadores, 34 oficinistas, 6 dependentes, 5 comerciantes, 8 peritos, 14 militares, 4 axentes viaxeiros, 3 enxeñeiros militares e sete variedades ata completar 110, e outra vez o comentario, non por conciso menos revelador, do desconcerto de don Ignacio: os agricultores só son 131, máis algúns vaqueiros, horticultores, peritos agrícolas e enxeñeiros agrónomos.

Cando o 'Sinaia' atracou en Veracruz, García Téllez estaba no peirao acompañado de varios colaboradores seu, de representantes do Poder Legislativo, de diversas delegacións sindicais e de Vicente Lombardo Toledano, secretario xeral da máis importante central obreira do país. O representante do Executivo Federal deulles a benvida ós pasaxeiros coas seguintes palabras: "Non vos recibimos como náufragos da persecución ditatorial a quen misericordiosamente se lle tira unha táboa de salvación, senón como a defensores aguerridos da causa republicana e da soberanía territorial, que loitaron contra a maquinaria opresora ó servizo da conspiración totalitaria universal. O goberno e pobo de México recíbenvos como a expoñentes da causa imperecedoira das liberdades do home..." (Suárez, 1986, p.372).

O mesmo día da chegada do barco, aínda a bordo, Pedro Garfias escribiu un poema que acaba cos versos seguintes: "Pobo libre de México, Como outro tempo pola mar salgada vaiche un río español de sangue vermello, de xeneroso sangue desbordado... Pero es a túa, esta vez, quen nos conquista, e para sempre, ¡Ou vella e nova España!".

E en ocasión dos cincuenta anos daqueles acontecementos,

Adolfo Sánchez Vázquez, actualmente profesor emérito da Universidade Nacional Autónoma de México, leu no porto 'jarocho' ó pé dunha estatua do meu Xeneral, un texto lembrador daqueles momentos, do cal transcribo aquí un fragmento: "Finalmente, a miña memoria rexistra vividamente o tórrido mediodía do 13 de xuño...en que comezamos a desembarcar neste porto. E rexistra non só a cauda incontenible de impresións sonoras e visuais e o río xubiloso que se desbordaba en nós ó pisar á fin terra libre, senón a intensa emoción que nos sacode todo o corpo ante os vinte mil obreiros que nos saúdan no peirao axitando os seus brazos, alzando as súas estandartes e pancartas entusiastas e lanzando os seus entusiastas vítores. Un espectáculo inesquecible ante o que se acrecenta a nosa emoción coas palabras cálidas, alentadoras dos altos representantes do goberno e do pobo mexicanos, García

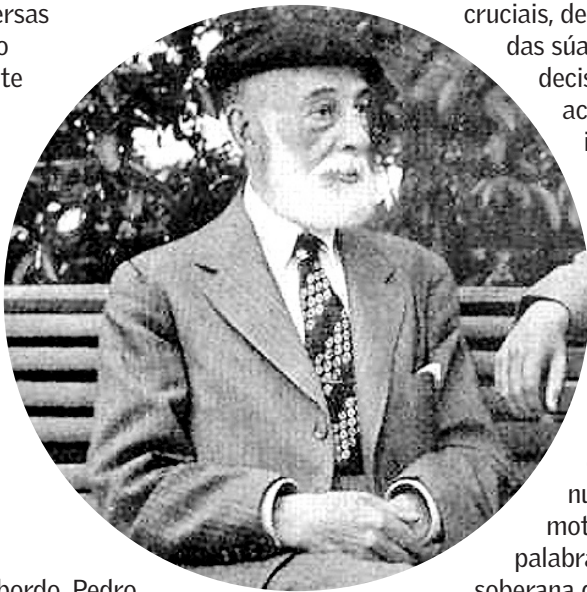
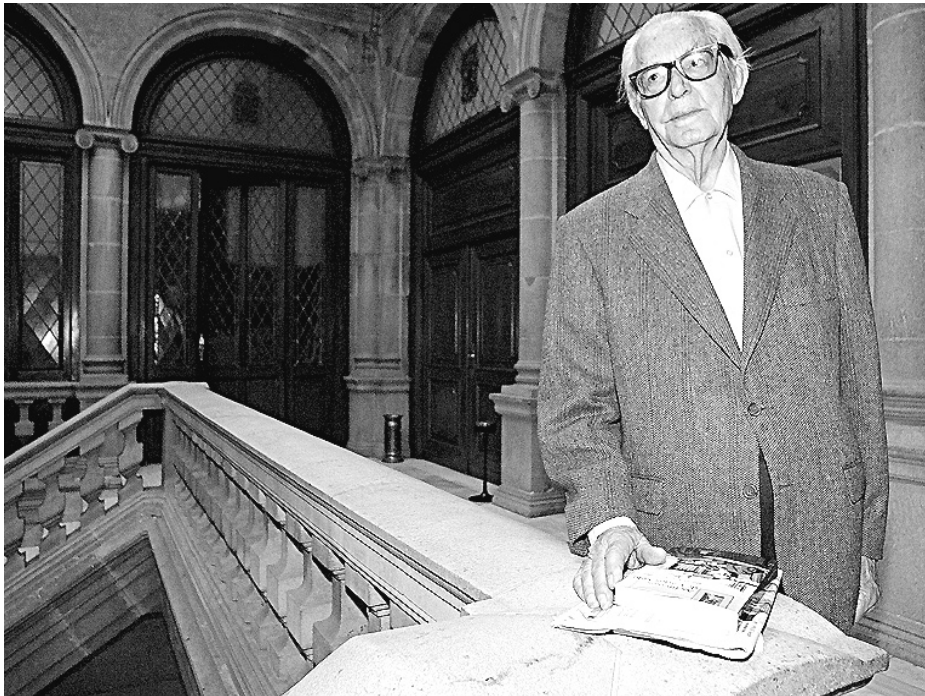
Téllez, Gómez Maganda e Lombardo Toledano, que se dirixen a nós desde o balcón do Concello de Veracruz...".

Despois do 'Sinaia', do 'Ipanema' e do 'Mexique', que trasladaron continxentes numerosos nas tres primeiras viaxes, diversas embarcacións máis como o 'Nyassa', o 'Flandre' e o 'Serpa Pinto' entre outros, algúns deles no curso de varias idas e vidas, conduciron a México un número importante de refuxiados ó longo dos tres anos seguintes, os de 1941 e 1942 correspondentes á administración do presidente Manuel Avila

Camacho, sucesor do xeneral Cárdenas a partir do 1º de decembro de 1940, e por outra parte, tamén comezou a chegar xente que orixinalmente tivera noutros países de Europa, África e América, (o número maior chegou procedente da República Dominicana) os seus primeiros lugares de refuxio, ata alcanzar un número aproximado de 24.000.

E non obstante a intención orixinal das autoridades de Migración de os conducir, distribuílos e organizalos, pasados os primeiros días ou talvez semanas, todos se estableceron onde quixeron e se dedicaron á actividade que mellor lles pareceu. Outorgáronselles cartas de naturalización ós que as solicitaron e revalidáronse títulos académicos e cédulas profesionais mesmo a quen conservaron a nacionalidade de orixe, sen necesidade de xestións académicas e con exención dos impostos que pagan ordinariamente os estranxeiros e ninguén, nunca máis, os obrigou a acudir a citatorios ou requirimentos policiais, a reportarse, a pasar lista nin a exhibir máis documentos que aqueles que se lles esixen normalmente ós cidadáns mexicanos para realizar os seus trámites ante as instancias gobernamentais.

Estas facilidades para se instalar, estudar, traballar e moverse con enteira liberdade por todo o territorio nacional que desde un principio foron establecidas, nunca foron canceladas, e creo, xa para acabar, que é necesario insistir na grandeza do xesto, maiormente cando naqueles anos, México vivía momentos cruciais, desencadeados por mor da toma de moitas das súas máis transcendentais e desafiantes decisións políticas do século que remata de acabar, feito que produciu fortes tensións internas, mentres que por outro lado, a reforma agraria e a expropiación petroleira foron consideradas polos Estados Unidos medidas dun radicalismo extremo executadas no seu traspasío, e a posible chegada masiva a este de republicanos españois, foi cualificada polas autoridades e a opinión pública daquel país como un novo e perigoso ingrediente de axitación de esquerda ó sur do río Bravo. Non obstante, como dixeron nunha homenaxe a Ignacio García Téllez con motivo do centenario do seu natalicio, en sete palabras, México soubo defender a súa decisión soberana de prestarlle axuda a quen, derrotados, estaban en perigo de extradición e de morte. Sete palabras coas que soubo expresar a súa xenerosa vocación hospitalaria, sete palabras impresas nos visados que se entregaban a quen se acollían á súa invitación a trasladarse a aquela terra: desde a data de hoxe, o portador deste documento "queda baixo a protección do pavillón mexicano".

Coordinación: A.R. López e Soedade Noia.
Deseño: Signum. Maquetación, Antón Lopo. Fotografía: Chico Mirás. Correo: mare@galicia-hoxe.com

27 / XANEIRO DO 2005 - NÚMERO 550

rda

REVISTA
DAS
LETRAS

USTED EN TERRITRIO
ISTA EN REBELDIA
MANDA EL PUEBLO
GOBIERNO OBEDECE

Un mes
en Chiapas

CRÓNICA DESDE CHIAPAS

Entre o 24 de decembro e o 19 de xaneiro, unha delegación de pallasos de Galicia patrocinada polo Festiclown visitou Chiapas. Durante dúas semanas, esta delegación, formada por Fran Rei, Pablo Muñoz, Anxo Ramos, Xabier Pin, Miriam Sánchez e Iván Prado, achegáronlles ás xentes da Zona Norte das terras zapatistas o riso, a formación e a solidariedade. Daquela experiencia quedou un material en imaxes gravadas que, nos próximos meses, se converterá nun documental sobre a experiencia revolucionaria dos indíxenas e tamén quedou o diario do propio director do Festiclown, Iván Prado, que periodicamente remitiu ás Redes Escarlata. Revista das Letras recupera estes textos e reproducéos acompañados dalgunhas das fotografías que este colectivo galego tirou ao longo dos case vinte días de contacto directo co zapatismo. O conxunto é unha mostra desbordante dun proceso sen comparación nos últimos anos, protagonizado por unha multitude que logrou artellar unha caste de comunidade paralela de xestión, coas súas propias leis e a súa propia orde.

I

Datas sinaladas

[26 de decembro]

A Noite de Nadal, desque abandonei a miña brevísima etapa da nenez, perdeu todo o encanto e significado para min. Coa fuxida da inocencia, abandonamos tamén, na miña familia, o costume de recrear mundos novos na cociña da miña avoa e os nenos pasamos a engrosar a parte da mesa que os maiores tiñan para si nesta noite de tanta celebración no meu Lugo natal.

Así que, co tempo, emprendín a busca de novas datas que celebrar e novos santos que adorar.

Empecei por cambios radicais: ¡O Pai Noël Morreu! ¡Viva Papá Fidel!. Decidín facer os regalos do Nadal polo Papá Fidel, o 1 de Xaneiro, "Día das Revolucións", (a Cubana e a Zapatista). A miña afillada xa sabe que pola miña casa só pasa un ghicho barbudo que fuma puros e que vai vestido de verde oliva. E, tamén, xa que as celebracións familiares mudaran os xogos e as aventuras polas discusións monotemáticas diante do televisor, procurei novos soños que transitar.

Primeiro foi o Sahara en Semana Santa, máis tarde viría Cuba polo Apóstolo e, por fin, dei un 24 de Decembro do 1995 no Zócalo de México, camiño a Selva Lacandona, ceando polo carbonizado nun piso franco que nos prestaran uns colegas do teatro estalinista de Chapultepec. Un piso que, ademais de non ter luz nin auga, tampouco tiña cristais nas fiestras, e no que non podías botar un pé fóra del de noite por medo a recollelo nu e nos ósos, estabamos no barrio máis perigoso da cidade máis poboado do planeta. Esa foi a primeira vez que visitaba a revolución zapatista, pero despois chegarían 5 viaxes máis que acabaron por ligarme de xeito vital a estas comunidades de indíxenas en rebeldía.

Así que antonte, ceando en Barajas chourizo e queixo do país con viño do rosal que fai o Roxo Grande (o Roxo Pequeno –ademais de traballar en Coperactiva– máis que facelo, bébeo en cantidades industriais), non sentía ningunha estrañeza de estar facendo a cea de Nadal no chan de mármore mentres lles gastabamos bromas aos pasaxeiros traxeados que pasaban escandalizados ao noso lado.

Viaxar 15 horas de avión e 13 de bus para chegar a Chiapas, pasar polos controis de inmigración e aduana, agocharnos dos militares e dos prisitas, non é, en absoluto, a miña idea de pasar unhas festas agradábeis, pero poder traballar nas comunidades zapatistas e compartir por uns días a súa tolemia rebelde e sentirme parte da historia que se escribe con conciencia e compromiso, compensa a lonxanía da miña casa.

Finalmente, todos os días son festa se os dedicas a construír un mundo novo, un mundo onde calquera que loita contra a tiranía do Imperio tamén é da miña familia.

Así que estas datas sinaladas vounas pasar coa outra parte da miña familia, a que tapa o seu rostro para ser vistos.

II

Viaxe a Zona Norte

[26 de decembro]

Chegamos ás 5 da mañá a Palenque despois de 13 horas interminábeis atravesando a xeografía mexicana. Tan cansos e famentos estabamos que cando non atopamos camas na pousada que tiñamos de referencia, non puxemos ningún reparo en aloxarnos riba dunha funeraria –aínda que para iso tivésemos que despertar ao rapaz que facía a desagradábel tarefa de gardar os dous locais durmindo enriba dun cadaleito.

Chegar de noite e con chuvia a Palenque, cabeceira de comarca da Zona Norte, non deixa de ser un aliciente máis da viaxe, se temos en conta que se atopa na rexión máis hostil ó movemento zapatista, e que o Caracol ao que nos diriximos –"O caracol que fala para todos"– está instalado nunha comundiade dividida entre prisitas e zapatistas, sendo o único Aguascalientes no que os grupos paramilitares teñen capacidade de acción armada. Pero durmir riba dunha funeraria convértese nunha broma de mal gusto do destino.

Cadaleitos á parte, o certo é que o descanso veunos ben, para recuperar forzas e comezar o día facendo as compras necesarias para subir a comunidade: gotas potabilizadoras, hamacas, corda, vitaminas e algunha cousa máis. A comida que precisaremos durante os primeiros días de estancia na comunidade imos collela antes de montar na Redila zapatista, pick up que os indios desta zona de México empregan para os seus desprazamentos dentro das zonas máis montañosas.

Despois das compras fomos facer as xestións correspondentes para a viaxe e xa tivemos a primeira incidencia da viaxe. O chofer que se nos presentara como base de apoio zapatista, na realidade non era tal, senón un conductor do sector prisita da comunidade. Subir na redila dos prisitas, ademais dun insulto aos compas, non deixa de encerrar certo perigo, non hai moito foi asasinado nese mesmo transporte un dos responsábeis zapatistas da comunidade, polos indíxenas do PRI que volvían a Roberto Barrios absolutamente borrachos. Asemade, son coñecidos varios altercados entre estes e membros dos Campamentos pola paz. Non temos outra que mañá á mañá volvermos ao mercado e buscar de novo o lugar no que se coloca todos os días o transporte zapatista.

Antes de volver para a Pousada a descansar, paseamos polas catro rúas transitadas que ten esta pequena cidade de Palenque, e de novo as causas do levantamento indíxena revélansenos nos rostros dos máis indefensos, as mulleres e os nenos indíxenas, que percorren descalzos e cargados de artesanías para vender nos locais onde os turistas e os veciños con diñeiro están a aproveitar os manxares destas terras.

Mesmo baixo a chuvia, coas pernas tortas do esforzo, vese unha mirada de dignidade nesas vellas que non falan castilla, séntese unha forza nos xogos e nos risos dos nenos e das nenas que non coñecen máis escola que a do traballo, un percebe que o pesimismo que transmite a imaxe primeira dos pobres e os ricos compartindo o mesmo escenario, muda nestas terras nunha rabia segura da súa xustiza.

O EZLN ten construído unha grande vitoria para estes homes e mulleres que a historia que dita o gran capital xa tiña condenados á desaparición. A Victoria e volvelos visibles cando non tiñan máis lugar na globalización que o dos museos de antropoloxía.

Hoxe imos descansar enriba dunha funeraria. En troques, mañá subiremos ate un dos enclaves do futuro deste México multirracial, a un dos maiores motores de mudanza e transformación da América Latina: Roberto barrios Territorio Zapatista, o Pobo manda e o Goberno obedece.

III

De chegadas e reencontros

[27 de decembro]

Por fin montamos na redila zapatista que nos vai levar ata o V Caracol que Fala para todos. A emoción é dobre xa que Fran, o 6º integrante da caravana, acaba de chegar de Villahermosa, onde tivo que pasar a noite por falta de transporte a Palenque, vindo só dende Galicia por saír un día despois que o resto do grupo.

Tras unha hora de carretera nacional, collemos rumbo cara á serra do Baskhan, un dos ríos máis caudalosos e impresionantes de Chiapas, a través dun carreiro montañoso cruzado por varios regatos, que a camioneta vai superando coa súa monótona eficacia, ata alcanzar a comunidade de Roberto Barrios, meta e punto de partida da expedición de clowns galegos.

A chegada non puido ser mellor, Erika, a rapaza xorda, estaba no campamento dos internacionalistas que está xusto antes do inicio do Caracol, e con aplausos e risas deunos a benvinda. Coma sempre, deixamos as nosas mochilas e as Caixas con provisións á beira do camiño que atravesa a comunidade, en espera de que algún representante da Xunta do Bon Goberno, "Nova Semente que vai a producir", saíse a recibirnos.

Así foi. Dalí a un anaco, xa estábamos falando a cara descuberta cun portavoz da xunta, a quen lle entregamos os nosos pasaportes e a carta de presentación, que en realidade non facía falta, xa que el mesmo recordaba a nosa anterior visita. Pero a nosa sorpresa foi enorme cando, vinte minutos despois despois de facer as consultas coas autoridades zapatistas, o mesmo 'compa' nos introduciu dentro do recinto do Caracol, para indicarnos os lugares onde íamos facer vida durante a nosa estancia en territorio rebelde: O MERO CARACOL. Os pallasos galegos estábamos invitados a convivir cos propios membros do Caracol, autoridades, comandancia, representantes doutras comunidades e compas, en xeral, que estaban a chegar para a grande celebración do 1º de xaneiro.

Nada máis colocar as nosas cousas os compas que estaban a traballar na construción de novas dependencias do antigo Aguascalientes, chamáronos para botar o inescusable partido de pelota (ou sexa, baloncesto), e nós felices por estar tan integrados, deixamos pel e mais folgos na cancha. Para cando acabamos de xogar por falta de osíxeno nos pulmóns, a un lado da pista estaba o portavoz da xunta esperando pacientemente a que rematásenos o xogo para conducirnos ao interior da Casa do Bon Goberno. Aló fumos nós, suadiños como pitos, entre cansos e sorprendidos por tan rápido recibimento, sen poder sequera mudar a camiseta.

No pequeno cuarto onde a Xunta se reúne e traballa, catro homes e dúas mulleres cos pasamontañas do EZLN, estaban sentados ao redor dunha minúscula mesa de madeira, e coma sempre chocamos as nosas mans, eramos seis para seis repetindo o ritual de salutación. O Discurso do anónimo compa que nos recibiu, ademais de breve, foi realmente lindo, xa nos coñecían e estaban moi ledos pola nosa cegada. Infórmanos que actuaremos na festa central do 31 e, a partir de aí, pecharíamos as datas dos obradoiros e das actuacións no resto das comunidades. Polo momento, tiñamos permiso para movernos dentro do caracol e írmonos bañar ao río, pero solicitáronnos que non atravesásenos á zona prisita da comunidade, máis tarde saberíamos por que. Repetimos o saúdo pero nesta ocasión para marchar, e cruzamos a porta en silencio, queríamos reter eses emocionantes intres na nosa memoria persoal, pero ao chegar deica as hamacas, empezamos a abrazarnos e parolar cheos de ledicia.

Estabamos dentro do caracol e todos os plans foran aprobados. O primeiro obxectivo da caravana estaba cumprido.

IV

Macabras inocentadas

[28 de decembro]

Roberto Barrios é unha comunidade dividida entre os paramilitares apoiados polo PRI, que gobernou durante setenta anos (magnicidio e pucheirazo presidencial incluído) toda a xeografía mexicana con man de ferro e chequeira clientelar, e as bases de apoio zapatistas que defenden, día a día, as instalacións do Caracol.

Onte, día da nosa chegada, os paramilitares quixeron adiantarse ao 28 de decembro, cunha macabra inocentada: encheron de pintadas a igrexa católica da comunidade, con ameazas realmente crueis, nas que anunciaban un novo Acteal para o primeiro de xaneiro en Roberto Barrios.

Se nalgún lado de Chiapas, agora mesmo, pode ter lugar un novo xenocidio como o que aconteceu no municipio de Polhó, hai xa 6 anos (matanza de case sesenta mulleres homes e nenos mentres rezaban na igrexa) ese é, sen lugar para as dúbidas, a zona norte de Chiapas, onde "Paz y Justicia", a maior banda de asasinados de México, ten a súa sede.

E Roberto Barrios é testemuña diso: ademais do asasinato cruel dun dos comandantes da comunidade (Trinidad) e do incendio dunha casa con dúas rapazas dentro, en Roberto Barrios nos últimos anos tiveron lugar varios intentos de asasinato no propio Aguascalientes, hoxe V Caracol.

Disparos, matanza de animais, pintadas e conatos de incendios foron as demostracións da forza xorda e ineficaz dos paramilitares da zona, que se saben presos da súa impotencia ante un movemento social tan amplo como o zapatista (e tan ben armado), pero que tamén coñecen a desproporcionada desfeita que poden acadar cun ataque sorpresa en momentos de celebración.

Aquí no Caracol, comezan xa a chegar compas doutras comunidades para os preparativos da festa político-militar do 1º de xaneiro, e os campamentistas, xunto cos insurxentes, manteñen as gardas nocturnas a modo de precaución.

Sen lugar para as dúbidas, as pintadas dos fascistas non son máis que unha broma, macabra, pero unha broma, o día do levantamento zapatista as únicas bombas que se van escoitar en Roberto Barrios serán as que se botan nas festas, porque esta revolución é tan firme que non vai permitir que outro Acteal se repita.

Nós xa temos preparadas as nosas armas para combater o desánimo e o cansazo: o noso armamento é o traballo de clowns e a entrega radical á loita indíxena, por iso hoxe un compa se achegou a nós mentres ensaiabamos e dixo: "Que ben que viñeron vostedes de novo, porque a medicina do riso fainos moita falta nestes momentos..."

V

Internet na selva zapatista

[29 de decembro]

Comezamos o día con moita forza, saber que iamos actuar pronto e ver como os nenos da comunidade (e mais os maiores) lembraban, con detalle, a nosa obra de hai 14 meses, encheunos de auténtica enerxía creativa, así que decidimos axudar a facer o tellado da nova construción que se estaba a erguer no Caracol.

É a "Casa dos internets", como aquí a chamaron. Si, estamos construíndo un edificio que vai albergar ordenadores conectados vía satélite á Rede.

A revolución do 1º de Xaneiro non foi só un levantamento armado, senón tamén un paso de xigante para o mundo maia, que vai traer consigo a igualdade entre os homes e as mulleres dentro das comunidades zapatistas, e tamén a adaptación de moitas modernidades ao modelo de vida indíxena.

Desde descubrín que estabamos a facer un macrociber revolucionario aos pés do Baskhan, empecei a recordar como era o Roberto Barrios que eu coñecera no 98, cando o visitara como coordinador da Comisión Civil Internacional de Observación polos Dereitos Humanos en México, un verdadeiro fito da defensa dos dereitos humanos desde a esquerda e os movementos populares.

Naquel ano o Aguascalientes (agora, V Caracol) era un soño máis ca unha realidade. Desde entón ate hoxe, coa axuda dos colectivos internacionais de apoio ao EZLN, construíuse a escola, a biblioteca, a cantina, a tenda da cooperativa de mulleres, varios comedores e dormitorios comunais, a cancha de básquet, e a Radio Insurgente que, coas entradas do "Festiclown" e o "Olladas do planeta", financiamos.

Aí está un modelo de desenvolvemento verdadeiramente alternativo, que non conta co apoio das Nacións Unidas, incluso que se levou a cabo en contra de militares e gobernantes mexicanos, nunha das zonas máis deprimidas de América Latina e, o máis importante de todo: fornecendo un proceso revolucionario.

Así que marchamos a darnos o merecido baño nocturno, despois de levar unha malleira no torneo internacionalista do caracol: Galicia contra Catalunya, e nin a derrota puido eclipsar un momento tan importante do día, como é o do baño despois de axudar a levantar coas nosas mans o próximo centro de comunicacións rebelde de Roberto Barrios.

Podemos perder ao básquet, pero o que non se nos marcha é o orgullo de participar desta aventura imprescindible que se chama zapatismo.

VI

Días de loita e riso

[31 de decembro]

O día 31 de decembro espertamos no Caracol co ruído de motores das ducias de camionetas que traían sen cesar bases de apoio zapatista, para conmemorar os once anos de levantamento armado indíxena no suroeste mexicano.

Do mesmo xeito que na madrugada do 1994 mais, desta volta, sen armar os indíxenas: homes, mulleres, nenos e anciáns formados no interior do caracol para levar a cabo unha celebración político-militar na que se escoitaron os discursos dos comandantes do Comité Clandestino Revolucionario Indíxena, que se deron en Tzeltal, Chol e Castilla. As intervencións das mulleres foron maioritarias e incluso máis determinantes cás dos homes.

Lembranzas para os caídos, discursos contra o mal goberno, reivindicacións sobre a terra (a pacha mama), os dereitos da mulleres e a autonomía indíxena foron os ingredientes deste grande acto da guerrilla máis civil de América Latina.

Nós estabamos realmente abraiados polo despregue dos indíxenas, quizais máis aínda polo feito de poder ser parte da celebración (eu incluso fun corrixido por un insurgente cando formaba co resto dos compas e saudaba coa man dereita en firmes á bandeira zapatista). E despois, cando os compas empezaron a abrazarse entre eles, en recordo daqueles días de loita e sangue, non sabiamos onde nos meter ao ver que os insurgentes tamén se abrazaban a nós felitándonos o novo ano, pasamontañas incluído.

Pero tras os discursos e os actos oficiais viña a festa, o baile, e a actuación dos pallasos galegos de Galicia. Deixamos o cansanzo na hamaca, despois dunha noite de auténtica tolemia bailarína, e ás doce da mañá xa estabamos no interior do caracol (despois de gañar o torneo de básquet cos compas, nunha falta total de diplomacia pola nosa parte) vestidos, maquillados e co mini escenario preparado. Nós suando baixo un sol de carallo, eles escachando a rir sobre as ladeiras do caracol. Mesmo os que estaban detrás de nós, morrían co riso cando o LokoNut (é dicir, eu) levaba unha chea de paos dos seus compañeiros de escena. Metémonos cos militares da OTAN, rimos do servizo de saúde do goberno de Fox, pero o gran triunfo, de novo, foi a parodia de O Quixote e o Sancho Panza... Unha hora despois os compas saían cara ó comedor popular repetindo parágrafos completos da nosa obra: "3 son multitude".

Nós non puidemos deixar de reter na retina as gargalladas dos velliños que loitaran ao lado de Zapata e Villa, nin a dos comandantes que estaban sen pasamontañas en primeira fila rindo, os que máis, da nosa parodia dos militares. Polo que cando chegamos ao comedor e os compas empezaron a servírnos comida e tortillas, sentimos unha gratitude eterna a este pobo de resistentes e loitadores pola democracia mundial, aquela que se constrúe dende abaixo, coa palabra e o lume, con xustiza e dignidade.

Hoxe só podemos deitarnos co desexo de que este traballo de terroristas lúdicos poidamos repetilo noutras comunidades en rebeldía.

VII

Xa temos a folla de rota

[2 de xaneiro]

Hoxe foi o día máis feliz, até o momento, do noso periplo polo territorio da dignidade indíxena. Domingo 2 de Xaneiro, onte o baile rematou tardísimo, a festa, as brincadeiras, o cansazo da actuación... Así que fomos para a hamaca derreados, con ganas de durmir toda a mañá do domingo, na que até os indíxenas descansan. Pero como era o aniversario de Fran, o outro pallaso galego da expedición, en canto escoitei a primeira guitarra da mañá, aló fun improvisar un mariachi zapatista para cantarlle a consabida canción de aniversario. En silencio fun erguendo a todos das hamacas, e tras non poucas palabras co 'compa' guitarreiro, cercamos o inocente Fran e espertámolo coas desafinadas notas dun coro de afeccionados e dun guerrilleiro que se trabucou de canción –"ni modos", como din por acó–.

O caso é que tomamos o día con relax, fixemos o almorzo a modiño, deunos en artellar debates internos sobre cómo gravar o documental, parolamos con membros de organizacións do DF que están a montar o proxecto des comunicacións vía internet... e até limpamos un chisco o campamento e fomos de noitiña ao río. Pero cando estabamos a preparar a festa sorpresa para Fran, en colaboración cos internacionalistas do Campamento de Paz de Roberto barrios, velaí a viu:

A Xunta do Bo Goberno, que manda chamar por nós. O mesmo día no que retornan miles de indíxenas, bases de apoio zapatistas, ás súas comunidades, nun operativo que xa lles gustaría a moitas organizacións europeas, ás poucas horas de rematar os grandes festexos de conmemoración do 11 aniversario do levantamento zapatista: A Xunta do Bo Goberno recíbenos para comunicarnos a nosa folla de rota.

Nun acto realmente sinxelo pero cargado de emoción reflectida nos ollos amarelos e vivos que sobreviven ao pasamontañas zapatista, os representantes da Xunta de Bo Goberno, humildemente comparten con nós a súa idea para a misión do risos contra os paramilitares, sempre baixo a paraugas de, "se vostedes están de acordo". Propóñennos facer unha xira nos seguintes 8 días por oito comunidades distintas da Zona Norte, encadradas en tres municipios Rebeldes pero todos eles integrados no V Caracol, verdadeiro soviet indíxena.

Non nos preocupou deixar de baixar a Palenque en 10 días, ou máis, non nos preocupou que facer coas mochilas, as maletas de atrezzo, o banquiño do número do Quixote, non nos preocupou saír en 5 horas para a primeira comunidade, nin sequera preguntamos cómo facer para ir de comunidade en comunidade, nin se tiñamos que mercar comida. Mirándonos aos ollos chegueime para ter a resposta: por suposto, compa, aquí estamos para o que faga falla.

Sáímos en silencio, pero ao chegar ao galpón onde tiñamos as hamacas, empezamos a pegar berros de Leducia e a abrazarnos coma nenínos..... Por fin o conseguíramos. O que máis alegría nos deu foi constatar como o noso traballo era importante para a Xunta, que tan rapidamente, e de xeito tan eficaz, xa tiña artellada unha xira en comunidades absolutamente machacadas polos exércitos e os paramilitares.

A noite foi incríbel. Logo de armar todas as maletas e mochilas, tivemos a festa de aniversario máis internacionalista na vida de Paco. Comemos dous pratos e mesmo torta (era a primeira cea cociñada en sete días) xunto con cantigas revolucionarias, regalos e despedidas.

Fomos durmir un par de horas con tanta emoción que aínda espertamos uns minutos antes de tempo. O resto xa é fariña doutra crónica.

Os Clowns de Galicia están en rota. Viva o EZLN.!!!

VIII

Cando os metros son importantes

[3 de xaneiro]

Espertamos ás 4 da mañá, despois dunha noite de festa e despedidas, cos ollos medios pechos recollemos as cousas dispostos a entregar todas as nosas enerxías ao traballo de pallasos en rebeldía, con tanto entusiasmo que Fran (o Quixote) levou por diante un tablón de tres metros que case lle rebana o dedo gordo dun pé.

Ás apalpadas colgamos como puidemos as mochilas e as maletas de teatro na Redila dos zapas, e metémonos os seis da caravana con outras 15 persoas nun espazo que non pasaba dos 2 metros cadrados, entre o reducido do espazo e os brincos que daba a camioneta no traxecto de dúas horas a Palenque polos carreiros da montaña, cada vez que caía unha das mochilas ou que tiñamos que baixar a empuxar o vehículo, respirábamnos aliviados de poder saír por uns intres desa máquina da tortura, cotiá realidade para os indíxenas de Chiapas.

Chegamos a unha comunidade apartada, Venustiano Carranza, nun val fermosísimo que contradecía coa súa riqueza natural, as condicións inhumanas de vida dos compas. Cando paramos a descargar na cooperativa, baixamos un rato a estirar as pernas, e simulando o falar dos pavos e facendo bailar o diábolo convoquei ao meu redor unha chea de rapaces, parte importante do público da tarde, que despois do miniespectáculo improvisado xa nos acompañaron, primeiro á carreira tras a camioneta e despois na escola autónoma zapatista ata o momento de comezar a función.

A comunidade, aloxounos na escoliña, que tiña por toda biblioteca unha estantería de tres baldas dun metro cada unha, tras un mural que rezaba "Aquí medra a flor da palabra". Fomos comer a unha casa que só tiña unha cociña de madeira e palla, e un dormitorio (onde nos deron o xantar máis luxoso que se podían permitir) de 6 metros cadrados, no que convivían catro adultos e 6 nenos. Por mobiliario soamente contaban cunha mesa, tres cadeiras e unha cama de matrimonio sen colchón.

O único confort da comunidade é a luz que se negan a pagar (como o resto dos impostos) por estar en resistencia contra o mal goberno.

A actuación na cancha un foi un éxito absoluto, comezou a chover e a comunidade ao pleno non se movía nin un centímetro, fomos nós que despois de improvisar gags e gags, ata cubrir media hora máis de espectáculo, pedimos trasladar a actuación a unha aula por mor de non estragar os xogos de maxia.

Pola mañá saímos de novo ás 3 da madrugada rumbo Leon Brindis, sen apenas durmir e coa roupa do espectáculo sen lavar, pero cheos dun forza que só outorga a fraternidade internacionalista e o exemplo destas xentes que enchen de dignidade a súa loita.

Que fermosa revolución, que ten nestas humildes comunidades a súa fortaleza.

IX

Atopei unha familia en Roberto Barrios

[4 de xaneiro]

Chegamos de madrugada a unha comunidade dividida entre zapatistas e Paz e xustiza, polo que os compas acompañáronnos en todo momento ata que apareceu a dona da casa onde iamos durmir, lavar a roupa, comer e quizais quedarnos para toda a vida.....

Montamos as hamacas nunha habitación co belén e a árbore de Nadal disparando luciñas para todos os lados, practicamente en silencio e sen falar coa xente da casa que nos acollía. Eran as catro da mañá e levábamos 2 horas de croques polos carreiros de Chiapas ao lombo da redila zapatista. Cando nos erguemos tres horas despois soubemos que a xente que nos recibira era responsables do máis alto nivel. Estabamos na casa de fundadores do movemento insurxente.

Coñecemos unha muller Chol, da que non darei o nome, nai de varios promotores zapatistas, muller dun antigo líder do Consello Autónomo, pero sobre todo unha líder coñecida en toda a zona norte pola súa fortaleza e fraternidade para cos compas. Ela platicounos dos comezos dos traballos da insurxencia, cando o exército se plantou en León Brindis o 1º de Xaneiro de 1994, cóntounos como os prisitas lles quitaron a luz e os terreos colectivos da cooperativa de mulleres, pero sobre todo aclarounos moitas cousas a través dos seus silencios.

A súa filla máis vella, promotora das organizacións das mulleres, que tiña un discurso político actual e feminista, pasou o día bromeando coa idea de que eu quedara un mes na casa con ela axudándolle a lavar os pratos e a roupa, así que cando todas as irmáns, o chegar a noite, ameazaron con secuestrarme, eu xa tiña interiorizado totalmente o novo plan de vida.

Eugenio, o primeiro compa chol co que confraternizamos no V Caracol mentres montabamos o teito da nova casa de internet en rebeldía, apareceu antes da actuación montado nun cabalo mestizo, cargando madeiros e tiznado de pés a cabeza tras unha dura xornada limpando a milpa, estabamos na súa comunidade, así que fixo de guía o resto do día, feliz de levar os seus amigos entre a súa xente, ata o punto de deixarse fotografar co paliacate vermello, para deixar constancia da chegada dos pallasos de Galicia a León Brindis.

Tivemos o Primer Flop da xira. Na vida dos pallasos os flops son imprescindibles, grazas a eses pequenos tropezos, o clown avanza e refórzase, e nós tivemos un de campionato, cando no medio da actuación descubrimos que nos esqueceramos na casa o banco sobre o que realizamos o final do sketch do quixote, ante o que non tivemos máis remedio que improvisar e salvar o resto do espectáculo. Ao final os rapaces pelexábanse por nos levar as cousas da función e os maiores ían repetindo parlamentos da obra, cando menos salvamos o espectáculo.

Fixemos a coada, bañámonos no río xogando cos rapaces, e por fin durmimos 5 horas seguidas, pero cando chegou a mañán e tivemos que coller a redila para ir a outra comunidade, unha tristeza amarga deslizouse sobre a nosa viaxe, a posibilidade de non ver máis esta familia era difícil de dixerir, e optamos por prometermos unha nova aventura por Chiapas, coa ineludible visita á casa da nosa tenra anfitrioa.

X

Comunidade perigosa, compañeiros organizados

[5 de xaneiro]

É a primería vez nesta viaxe que realmente estamos en perigo, na noite máxica que pasamos coa familia de León Brindis só tivemos un momento escuro, e foi cando nos dixeron que ao día seguinte nos ían acompañar na redila que viaxaba ex proceso para levarnos á comunidade.

En Belisario acababan de asasinar unha compa por saír soa do predio, e os paramilitares estaban permanentemente en activo: ameazas, roubos, vilolacións, polo que, ademais do acompañamento previsto, iamos chegar e saír da comunidade con protección zapatista.

Belisario é unha rica comunidade de máis de mil cincocentas persoas das que só unha cuarta parte está en rebeldía, co que iso supón de desprotección e acoso permanente, así e todo, o nivel organizativo das bases de apoio zapatista resultou ser moi elevado. Ademais da Escola autónoma, teñen organizada unha cociña comunitaria, terreos e gando en colectividade, e un sistema de seguridade con machete incluído.

Cando chegamos aló e fixemos a 'happy hour', que é como lle chamamos nós á comida coa que nos reciben en todas as comunidades (e non porque cheguemos con fame senón porque as racións son sempre dobres) non podíamos supor a sorpresa que nos estaba a agardar na escola.

Os compas esperaban de nós que ademais da función de pallasos e maxia, dinamizáramos durante dúas horas xogos cos 37 nenos/as, cuestión que non esperábamos, e en dez minutos, improvisamos un programa de xogos repartíndonos o choio, e cunha calor sufocante lanzámonos como kamicaces á difícil tarefa.

Cento vinte minutos despois estabamos destrozados físicamente pero cheos de enerxía por dentro, o cariño e o entusiasmo que nos regalaran foran inabarcables, pero cando nos acompañaron a unha auliña (onde o único mobiliario eran un tocóns de madeira) e facendo un círculo os propios rapazes por quenda fóronnos explicando os xoguetes que eles mesmos fabricaban, desmostrándonos como os usaban para despois regalárnolos, esa mañá converteuse, sen lugar a dúbidas, nun dos momentos máis máxicos da nosa vida.

Regresamos cantando e xogando ao centro cultural zapatista rodeados dunha marea de rapaces, e, desde ese momento ata que caemos rendidos nos bancos da igrexa, non nos deixaron parar nin un minuto. Soamente cesaron cando un compa, promotor de saúde, seachegou a nós para relatarnos a dura loita zapatista en León Brindis, onde tiñan que defenderse armados das agresións dos Priístas.

Lucio, un rapaz de once anos que xa viramos bailar no V Caracol foi a estrela indiscutible do noso show, saíu tantas veces como voluntario no apartado de maxia, que foi merecedor do alcume do Máxico, e pasou toda a noite simulando que facía os xogos de maxia que vira nel, suplindo a falta de coñecemento con picardía e imaxinación.

Esa noite pasámola sobre os bancos da igrexa, rodeados por grupos de zapatistas que facían garda, e, cando espertámonos ao día seguinte, o consello autónomo en pleno acompañounos á redila. A parte amarga da viaxe sempre son as despedidas, e esta foino aínda máis, xa que os rapaces maiores lataron a clase para axudarnos a portar a escenografía e no momento da despedida varias bágoas asomaron polos seus ollos, especialmente nos de Lucio que antes de marchar nos regalou innumerables abrazos.

XI

O número perfecto

[7 de xaneiro]

En moitas culturas o sete é un número especial, o “Sup” escribiu aló polo ano 96 que o Exército Zapatista atopara a fórmula perfecta para facer a revolución, e todos os medios de comunicación estaban detrás del para que o explicara, así que cando cansou da presión mediática, no 1º Congreso Indíxena Mexicano que se realizaba por aquelas datas en San Cristóbal de las Casas (e ao que puideron asistir persoalmente) dixo que: “Camiñar sete veces as sete cores dos sete arcos da vella que cruzaban os sete ceos, era o camiño para crer nun novo mundo” e quedou tan pancho.

Pois nós, o primeiro día sete do ano 2005 (que tamén suma sete) atopamos por primeira vez unha instalación insurxente, na metade da montaña e na casa dun capataz que fuxiu cando os compas tomaron as terras do inmenso rancho onde estabamos, nos primeiros días do 94. Aínda que ninguén nolo explicara, eu xa empezara a intuír algo cando descubrín que ningún dos nosos acompañantes sabía a que punto do municipio autónomo de Ti Conlejá nos levaba a redila, pero cando chegamos ao lugar e comecei a ver as botas e as mochilas recordei as miñas primeiras visitas a “la Realidad”(cando os insurxentes baixaban en marea ao Aguascalientes para pedirnos que lles escribíramos cartas ás súas noivas e lles ensináramos a bailar agarrados).

A verdade é que me emocionou moito a demostración de confianza que a Xunta de Bon Gobierno tivera connosco enviándonos tan preto dun campamento guerrilleiro, pero sobre todo, quedei impresionado vendo como incluso no exército zapatista os compas seguían sendo indíxenas normais que disfrutaban con inxenuidade e entusiasmo dos xogos e o espectáculo que repartimos nestas terras atravesadas pola rebeldía.

O primeiro que fixemos, por suposto, foi comer, pero ante a visión das mulleres traballando arreo, baixo un sol interminable, moendo o millo para facer as tortillas, non puideron evitar ir plan turista tolo a pedirllas que me deixaran axudalas. Vinte minutos despois non podía coa dor de lombo, e a chamada do responsable do Comité Clandestino Revolucionario Indíxena foi como er salvado pola campá no 1º asalto.

O segudo que fixemos foi colgar unha rede de voleibol e xogar un partido que se non recordo mal debeu durar horas ou días, porque ao remate ningún dos galegos podiamos coa alma.

Antes de empezar a nosa actuación, as autoridades dirixíronnos unha palabras cheas de agradecemento que precederon ao programa cultural que tiñan preparado para nós, que incluía poesía revolucionaria e o himno zapatista ante a bandeira vermella e negra.

Para cando nos fomos bañar, os compas xa estaban suficientemente soltos como para dicirnos o seu nome de verdade, ademais do de guerra, e contarnos pequenas historias dos días do enfrontamento armado nos que tantos compañeiros caeran.

Nesa instalación que nin auga nin luz tiña, bailamos toda a noite ao son dos insurxentes e á luz das velas, como se estiveramos compartido a festa cos combatentes zapatistas orixinarios, aqueles que fixeron a primeira revolución do século XX, e que capitaneaba o propio Emliano Zapata.

A historia repítese, pero esta vez para liberar os escravos definitivamente, porque nesta revolta non hai nin un caudillo nin un espartaco, aquí todos son Marcos.

XII

Sección Coraxe e Humilde

[9 de xaneiro]

Bailonia 3ª sección é unha comunidade construída desde o esforzo e a valentía de homes e mulleres que o 1 de xaneiro, seguindo o exemplo zapatista, pero sen coñecer por dentro a organización, decidiron lanzarse a ocupar as terras dun terratenente

Nin o exército, nin a policía xudicial, nin o propio patrón armado foron quen de impedir que os sesenta [moz@s](#) sen terra nin armas tomaran posesión dunha extensión mínima para o dono pero imprescindible para as súas familias, así foi, que vendo a marcha do conflito armado que o EZLN erguera desde a dignidade e a entrega revolucionaria, e fortaleza insubornable dos indíxenas, o terratenente decidiu mandar a súa familia á cidade de México e entregarlles as terras aos seus novos ocupantes.

O que máis me sorpredeu de escoitar a historia a través dos beizos do líder dese movemento e actual responsable da comunidade, foi a naturalidade con que a contaba. Paso a paso, como restándolle importancia, incluso rindo da ignorancia que naqueles tempos tiñan da que na actualidade era a súa organización: O Exército Zapatista de Liberación Nacional. Relatounos o difícil que era estar na resistencia, enfrontándose a outros indíxenas que si querían recibir as axudas do goberno, aguantar a presión da policía xudicial, deixar de pagar os impostos e a luz coas conseguíntes represalias e un longo etcétera que non remata nunca.

Tamén nos explicou como os médicos veterinarios non atopaban solución ao problema dos porcos que tiña a cooperativa de mulleres para financiarse, e xa que Xavi, o loxista da expedición, é un veterinario de Lugo, decidimos ver os produtos que lles deran, e descubrimos unha vez máis o esmagados que están os pobos indios de México. Os veterinarios enganábanos vendéndolles produtos ineficaces e a piques de caducar, polo que, sobre a marcha, fixémoslles varias recomendacións á hora de tratar cos veterinarios e as farmacias. O mesmo responsable foi o que varreu xunto ao promotor de educación a pista de básquet na que íamos actuar, e quen nos construíu en dez minutos un novo banco para substituír o que esquecéramos na anterior comunidade.

El e a súa dona déronnos casa e comida durante as trinta horas que estivemos alí, coa mesma hospitalidade coa que se trata a un familiar, incluso antes de marchar tivemos que dar unha especie de discurso ante a comunidade explicando por que apoiábamos a loita zapatista e , sobre todo, despedirnos deles, xa que a xente quería darnos a man un por un antes de que empezara o baile que nos organizaran a modo de homenaxe. ¿Como non íamos marchar con tristura desta penúltima comunidade?, se ata no momento de montarnos na redila saíron todos os rapaces e as rapazas da escola a despedirnos e tivemos que improvisar unha tanda de xogos con foguete de dignidade incluído. De seguro que esta non será a última vez que imos ollar estes rostros de valentía e futuro.

XIII

Roberto Barrios

[12 de xaneiro]

Hai unha procesión de sete guajalotes (pavos) atravesando en fila a cancha de básquet do Caracol, e mentres vai lanzando ao aire a súa cantilena interminable de sons guturais, sentando baixo unha mísera bombilla, non deixo de lamentar que a xira dos pallasos rematara.

Durante dez anos vin visitando regularmente a realidade zapatista, pero sen lugar para as dúbidas a Misión Internacional de Observación polos dereitos humanos que axudei a coordinar no 98, e esta caravana de pallasos galegos pola paz con xustiza e dignidade foron as experiencias máis intensas en México para este rapaz de Lugo que nunca abandonou de todo o barrio da residencia.

Oito comunidades en oito días, horas de redila, soños inacabados en chans de pedra, frixoles con tortillas, tortillas con frixoles e volta a empezar, centos de caras novas cada día e cada día ducias de nomes novos, actuar baixo un sol de castigo coas roupas suxas, ou molladas, non foi nada, nada, en comparación coa posibilidade de coñecer a Cristóbal, Pascual, Sebastián, Ana, Juana, Micaela, don Jaime....

Chegamos a Roberto Barrios coa felicidade de volver a casa, esperamos pacientemente baixo o sol a que a Xunta nos dese permiso para entrar no caracol, lavamos a roupa, colgamos a hamaca, comemos as conservas, bañámonos no fermoso Río Baskan que xa é para nós como o mellor jacuzzi do mundo.... pero tras un sono reparador de case dez horas, erguémonos sen ter unha nova cita prevista, nin un obxectivo claro para o día, e cunha intensa sensación de baleiro coa que non contábamos.

Sorpréndeme o pronto que cansamos de descansar, soamente dezaioito horas horas despois de chegar, xa estamos desexando que a Xunta do Bon Goberno nos reciba para darnos traballo nestes últimos días da nosa estancia en Chiapas.

Os recordos da xira golpéannos sen descanso, incluso mentres durmimos: nenos, discursos, insurxentes, historias da milicia, algún que outro comandante, e as mulleres organizadas en cooperativas, son as personaxes da película que invade o noso pensamento agora si e agora tamén.

Xa me dá medo pensar como será aterrar en Compostela, e non falo do avión, senón deste naufrago que atopou o paraíso a dez mil quilómetros da súa casa.

XIV

Plataforma de lanzamento

[14 de xaneiro]

Margarita, a nosa maleta vermella, protagonista de mil aventuras polos carreiros selváticos de Chiapas, vai ben chea de cousas de teatro e feridas da guerra dos pallasos de Galicia, pero os nosos corazóns van cheos dunha substancia altamente nuclear. A motivación rebelde que deixou en nós a última xuntanza que fixemos coa Xunta do Bo Goberno e o Comité Clandestino Revolucionario Indíxena fixo masa coa ilusión que nos floreceu tras 15 días de convivencia nas comunidades en resistencia, e acabou sintentizándose de xeito explosivo coa esperanza terca e inflexible de que outro mundo é posible, facendo de Roberto Barrios unha plataforma espacial e da nosa xira unha viaxe sen retorno.

O camiño da resistencia prendeu en nós e dende xa quedou constituído o grupo dos "Pallasos en Rebeldía": Organización para o difusión dos valores revolucionarios desde o Clown.

O Discurso político e tenro que os sete encarapuchados verteron na asemblea anticapitalista que tivo lugar na Casa do Bo Goberno (e que só nos tiña a nós como depositarios da súa palabra) foi un encontro entre Emiliano Zapata, Carlos Castaneda e os barbudos do Moncada.

Ademais de agradecernos o noso traballo, e de aprobar a nosa proposta de crear unha escola de Pallasos Zapatista no V Caracol "Que Fala para Todos", os Comandantes deron boa conta dos proxectos que actualmente están a cimentar a Autonomía Indíxena: A Saude e a Educación, cun modelo de autoxestión e ideario revolucionario sen parangón na historia dos movementos indíxenas en América Latina.

Volveremos para setembro, pero en realidade non marchamos, non sabemos como marchar, como se abandona a utopía que camiña, como desprenderse de tantas caras e tantos ollos que alumean un novo mundo desde a dignidade e o compromiso, quen pode deixar Chiapas se xogou con Pascual, coñeceu a Landi, falou con don Xaime, acompañou a Cristóbal, perdeu ó voleibol cos maias, e comeu frixoles cos insurxentes que levan 25 anos de loita armada no lume e a verdade.

Subiremos ao avión, pero non marcharemos, xa non, desta volta faremos camiño conxunto, aínda que pisemos o chan de terra distintas.

Compartimos o mesmo latir da historia, aquela que medra dende abaixo para derrubar os poderosos e abrir as novas avenidas.

Non imos perder, non podemos perder, como imos perder se somos un exército de soñadores.

Coordinación: A.R. López e Soedade Noia.
Deseño: Signum. Maquetación, Antón Lopo e Soedade Noia. Dixitalización: Chico e Jorge Mirás. Correo:
mare@galicia-hoxe.com